

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА СОЦІОЛОГІЇ**

**СИСТЕМА ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконав: студент II курсу 07-211М групи
Спеціальності 231 Соціальна робота
Освітньо-професійної програми «Соціальна робота»
Олег ЧЕРНЕНКО

Керівник: д. філос. н., професор Сергій КОСТЮЧКОВ

Рецензент: д. псих. н., професор Ігор ПОПОВИЧ

Херсон – 2020

З М І С Т

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ	12
1.1. Волонтерська діяльність як суб'єкт соціальної роботи.....	12
1.2. Аналіз вітчизняних нормативно-правових документів у сфері волонтерської діяльності	21
1.3. Основні характеристики та перспективи розвитку волонтерства в сучасній Україні.....	30
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ВІТЧИЗНЯНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИКАХ	41
2.1. Соціально-правовий статус внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні	41
2.2. Специфіка волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб	51
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНІ ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	60
3.1. Авторська модель діяльності волонтерського центру по роботі з внутрішньо переміщених осіб на базі вищого навчального закладу.....	60
3.2. Проблеми та перспективи розвитку волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб у вітчизняних реаліях.....	71
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	83
Додатки	91

ДОДАТОК А Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету.....	91
--	----

ВСТУП

Актуальність дослідження. ХХІ століття не випадково, цілком закономірно називають століттям войовничої політики, цинічної економічної теорії та гуманістичної соціальної практики. Соціальна політика держави полягає саме в тому, щоб на найвищому рівні здійснювати координацію інтересів людини й громадянина з інтересами держави та суспільства. Важливою складовою суспільного життя є волонтерська діяльність, без якої неможливо уявити життя в будь-якій цивілізованій країні, де добровільна соціальна активність на благо інших членів суспільства вже традиційно стає нормою культурного буття організованої спільноти. Роль волонтерства в контексті соціальної політики характеризується наявністю таких його якостей як масштабність впливу, універсальність, цілеспрямованість, прагматизм; це зумовлює здатність волонтерської діяльності впливати практично на всі сфери суспільного життя. Роль волонтерства в контексті соціальної політики характеризується наявністю таких його якостей як масштабність впливу, універсальність, цілеспрямованість, прагматизм; це зумовлює здатність волонтерської діяльності впливати практично на всі сфери суспільного життя. Проблема соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в сучасній Україні є не тільки політичною, економічною, але й соціальною, вимагаючи комплексного інтегративного підходу з використанням значних ресурсів для її хоча б часткового розв'язання.

Події Революції Гідності, героїчні дії українських армійців на сході України, підтримуваних активістами-волонтерами з різних регіонів нашої країни, красномовно свідчать – від свідомого, самовідданого волонтерства до міцного фундаменту нової держави, розбудови громадянського суспільства та ефективного самоврядування і якості життя українців – один крок. Сучасне суспільство щодалі

гуманістичним: розвиток особистості в умовах нового століття, з одного боку, вирішальним показником суспільного розвитку, а з іншого – ключовим чинником суспільного прогресу. Рівень уваги до волонтерства в Україні наочно демонструє рівень розвитку в ній відносин, характерних для простору громадянського суспільства – взаємодопомоги, солідарності, добродійництва, співчуття, відповідальності, самопожертви. Українська держава всіляко підтримує громадську ініціативу щодо волонтерської діяльності, але наявними є певні юридичні колізії та факти неузгодженості щодо реального забезпечення та захисту передбачених Конституцією України та законами прав, свобод і законних інтересів як окремих волонтерів так і волонтерських організацій, а також тих, на кого спрямовується волонтерська діяльність.

Система волонтерської діяльності в Україні в сучасних умовах постійно потребує до себе уваги з боку як держави, так і всього суспільства. Адже найважливіша мета соціальної політики в нашій державі – створення умов для вільного й всебічного розвитку особистості, для її гідного існування. Важливим бачиться перенесення основного соціального навантаження з держави на суспільство через удосконалення процесів допомоги громадських організацій і самопомоги, зокрема – у форматі волонтерської діяльності. Для України проблема волонтерської діяльності щодо ВПО є особливо значущою у зв'язку зі стійкою тенденцією до зростання частки внутрішньо переміщених осіб у загальній структурі населення. Збільшення кількості ВПО зумовлене продовженням бойових дій на сході України, а також суперечливим соціально-економічним розвитком українського суспільства, який знизив рівень життя більшості людей, особливо тих, котрі стають заручниками небезпеки життєвого простору, а також наявністю різноманітних катаклізмів – соціальних, політичних, екологічних та воєнних.

Специфікою волонтерської діяльності в сучасній Україні є те, що найбільш численною та активною її часткою є студентська молодь. Беручи участь у волонтерському русі, студенти реалізують свої громадянські якості та інтенції, вносять свою лепту в розв'язання соціальних завдань місцевого та регіонального масштабу, оцінюють власні можливості, беруть участь у добродійних проектах і програмах добродійної спрямованості. Теоретична і практична підготовка студентської молоді до волонтерської роботи має здійснюватися і вже реалізується в різноманітних школах волонтерів, які функціонують за підтримки як вітчизняних так і закордонних фондів, центрів, асоціацій тощо. Особливо актуальним вбачається завдання створення волонтерських центрів у просторі університетів, де не тільки концентруються наука і знання, де здобувають істину й передають її іншим, але і де знаходять гідне місце культура і творчість гуманістичного гатунку.

Для того, щоб бути спів мірною часу, волонтерська діяльність має носити інноваційний характер, за низкою показників випереджати його, йти попереду тих вимог, які суспільство поставить перед формами соціальних стосунків уже через декілька років. А для цього потребують розгляду та аналізу фундаментальні проблеми, зокрема ідеї волонтерства в суспільному (громадянському) дискурсі; поняття, місце та роль волонтерської діяльності щодо окремих категорій населення, в даному контексті – ВПО, в соціальній системі; сутність та структура волонтерської діяльності в сучасних вітчизняних умовах; основні діяльнісні прояви волонтерської діяльності: громадянські свободи, покращення комунікації між волонтерами й тими, на кого спрямовано їхню діяльність; єдність благодійної соціальної діяльності, навчання та громадянської активності; волонтерська просвіта і комп'ютеризація простору волонтерської діяльності, розвиток системи консультацій, дискурсні технології, соціальна творчість тощо. Актуальним є

положення стосовно того, що в сучасних умовах увагу треба зосереджувати на діалектичній єдності традицій та інновацій волонтерської діяльності, при цьому інноваційний характер сучасності в контексті розвитку волонтерської діяльності лише в просторі та з урахуванням історично вивіренних, апробованих практикою та сучасних світових традицій волонтерства.

Проблема волонтерської діяльності в соціальному просторі в сучасній Україні є однією з найбільш актуальних та практично значущих, на що вказують численні роботи науковців різних країн. Соціальні смисли волонтерства як суспільного явища аналізуються в працях як зарубіжних – Г. Анхейєра, П. Деверюкса, С. Елліса, М. Саламона, С. Соколовські, Дж. Уілсона, М. Хеддока, Р. Хедлі та інших, так і вітчизняних – Е. Балашова, О. Безпалько, Р. Вайноли, І. Григи, М. Дейчаківського, Л. Думи, З. Зайцевої, А. Зінченко, А. Капської, Н. Комарової, М. Ольховської, О. Плахової, І. Тохтарової, В. Шамрай, І. Юрченко, О. Яременко та інших вчених.

У сучасній науці значна увага приділяється дослідженню практичної сторони здійснення волонтерства, як елемента громадянського суспільства, а також розвитку його механізмів та організаційних форм. Тут варто вказати на науковий доробок таких зарубіжних учених, як Х. Анхайер, Дж. Ван Тіл, П. Друкер, Т. Левіт, Д. Метьюз, Л. Саламон, А. Турен та інші. Серед вітчизняних дослідників відзначимо праці Е. Афоніна, В. Вашковича, С. Костючкова, В. Манзюк, А. Мартинова, В. Рошканюк та інших. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи» зверталися в своїх розвідках українські дослідники О. Амоша, В. Антонюк, І. Григоренко, М. Малиха, В. Надрага, О. Новікова, Н. Савельєва, Я. Раєвська та інші.

Актуальність зазначеної проблеми зумовила вибір теми випускної магістерської роботи: **«Система волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4, від 20.10.2020 р. № 3), а також наказом по Херсонському державному університету від 30.10.2020 №1059-Д «Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проектів) здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти терміном навчання 1 рік та 4 місяця другого року навчання заочної форми у 2020-2021 навчальному році» та наказом від 19.11.2020 № 1144-Д «Про зміни до наказів Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проектів) здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти терміном навчання 1 рік та 4 місяця другого року навчання денної та заочної форм у 2020-2021 н.р.».

Мета дослідження: проаналізувати систему волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні, розробити модель діяльності Волонтерського центру по роботі з ВПО на базі вищого навчального закладу.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі **завдання:**

- дослідити сучасну волонтерську діяльність як суб'єкт соціальної роботи;
- проаналізувати вітчизняні нормативно-правові документи у сфері волонтерської діяльності в сучасній Україні;
- надати ключові характеристики та висвітлити перспективи розвитку волонтерства в сучасній Україні;

- визначити соціально-правовий статус внутрішньо переміщених осіб у сучасній Україні;
- дослідити специфіку волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні;
- розробити Модель діяльності волонтерського центру по роботі з внутрішньо переміщеними особами на базі вищого навчального закладу;
- окреслити проблеми та визначити перспективи розвитку волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб у вітчизняних реаліях.

Об’єкт дослідження – волонтерська діяльність як суб’єкт соціальної роботи.

Предмет дослідження – система волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб у вітчизняних реаліях.

Для розв’язання поставлених завдань використовувалися такі методи дослідження: аналіз, порівняння, систематизація, класифікація та узагальнення. Зокрема, останній із вказаних методів дозволив визначити основні поняття в дослідницькому полі та вибудувати напрям дослідження даних літератури з проблеми дослідження, вивчення та аналіз структури вищих навчальних закладів, а також специфіки діяльності структур волонтерської діяльності. Історичний метод дозволив визначити проблеми волонтерства з позиції розвитку історії людства. Для вирішення конкретних завдань використано принцип єдності теорії та практики. У процесі дослідження пріоритетним виступив принцип гуманістичної спрямованості як методологічний засіб організації соціального знання. Метод моделювання було використано при розробці та побудові авторської Моделі діяльності волонтерського центру по роботі з внутрішньо переміщених осіб на базі вищого навчального закладу.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- на основі комплексного наукового аналізу досліджено волонтерську діяльність, як суб'єкт соціальної роботи, в контексті вітчизняних соціально-політичних, економічних, правових і культурних реалій;
- обґрунтовано соціально-правовий статус внутрішньо переміщених осіб у вітчизняному юридичному просторі;
- отримали подальший розвиток ключові характеристики волонтерства в сучасній Україні;
- уточнено специфіку волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні;
- визначено перспективи розвитку волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб у вітчизняних реаліях;
- розроблено Модель діяльності волонтерського центру по роботі з внутрішньо переміщеними особами на базі вищого навчального закладу.

Практична значущість одержаних результатів випускної роботи полягає в аналізі системи волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні, а також в розробленні Моделі волонтерського центру по роботі з внутрішньо переміщеними особами на базі вищого навчального закладу. Дані нашого дослідження можуть бути використані викладачами вищих навчальних закладів, фахівцями волонтерських центрів, спеціалістами соціально-психологічної служби, соціальними робітниками, а також студентами спеціальності «Соціальна робота», волонтерами, фахівцями органів місцевого самоврядування.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4, від 20.10.2020 р. № 3), а також опубліковані у вигляді опубліковані у вигляді статті «Роль волонтерів у новітній історії України» у підсумковій збірці

наукових робіт студентів та магістрантів факультету психології, історії та соціології» Сучасні соціально-педагогічні процеси в Україні: тенденції, реалії, перспективи» (ПОЧУЄМО, ЗРОЗУМІЄМО, ДОПОМОЖЕМО), XI, Херсон, 2019. – С.

Структура випускної роботи: складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел (67 найменувань). Дослідження містить 1 таблицю, 4 рисунки, 1 додаток. Основний текст дослідження викладено на 82 сторінках.

РОЗДІЛ 1

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ВОЛОНТЕРСЬКОГО РУХУ В УКРАЇНІ

1.1. Волонтерська діяльність як суб'єкт соціальної роботи

Нове століття відкриває перед суспільством низку нових перспективних можливостей, ефективне використання яких має забезпечити зростання якості життя кожного члена соціуму. Одночасно сучасність генерує і нові виклики, найбільш загрозливими проявами яких постають проблеми соціальної незахищеності, несправедливості, суспільної напруги, гендерної нерівності, дискримінації за рядом ознак – як біолого-антропологічних так і соціально-культурних. Наявними постають зростання рівня етнічної, соціальної та гендерної напруги, цифрової нерівності; девальвація та профанація усталених духовних цінностей, проблеми інформаційної безпеки тощо. В авангард суспільних пріоритетів рішуче виходить практика соціальної роботи, в основі якої – обумовлене суспільною еволюцією прагнення людей допомагати один одному. В сучасних політичних, соціальних, економічних і культурних умовах соціальна робота стає все більш потрібною суспільству, відтак – неухильно зростає її об'єм та обсяг якісного контенту. Відповідно, робота соціальних працівників набуває все більшої соціальної значущості, що вимагає залучення додаткових ресурсів – людських, матеріальних, інформаційних, культурних тощо. Звертаючись до проблеми соціальної роботи та її зв'язку з волонтерством, науковці та практики апелюють до такого соціального феномена, як громадська активність людей, їхнє бажання присвятити частину свого вільного часу подоланню різного роду проблем в житті соціуму.

Завдання подолання суспільної кризи значною мірою покладається на систему соціальної роботи, ціннісна сфера якої конститується

навколо проблеми усунення дезорганізації життєвого світу людини, втрати відчуття соціальної гармонії з соціумом і його окремими елементами. В основі вказаного процесу закладено багате джерело людського досвіду. Під людським досвідом сучасні дослідники розуміють «... досвід, який набуває людина в процесі взаємодії з іншими людьми, соціальними групами, державою. Милосердя, толерантність, солідарність, співробітництво, подолання конфліктів, лобювання, емоційні й соціальні зв'язки, захист від небезпечного впливу тощо. Можливість ділитися, обговорювати, переймати більш ефективні форми, методи – це можливість напрацьовувати та вдосконалювати цей неформальний суспільний фонд вмінь та навичок встановлення й підтримки стосунків... Громадянськість, взаємодовіра, солідарність і відповідальність, підкріплені соціальними відносинами, які базуються на схожих світоглядних установках і спільності обов'язків, є взаємодоповнюючими цінностями» [6, с. 45].

Слід зазначити, що саме соціальним інститутам належить суттєва роль у реалізації гармонійного поєднання інтересів держави, суспільства та особистості. Соціальна політика держави полягає саме в тому, щоб на найвищому рівні здійснювати координацію інтересів людини й громадянина з інтересами держави та суспільства. Такий суспільно-політичний тренд вповні відповідає меті створення сучасної демократичної, правової, соціальної держави, якою відповідно до Конституції є Україна. Базовими цінностями української держави визнаються людина, її права та свободи, дотримання, збереження й розширення яких мають бути ключовим завданням державних органів влади. Людиноцентристські світоглядно-ціннісні чинники та аспекти розвитку сучасної системи соціальної роботи обумовлюють необхідність становлення нової гуманістичної парадигми, відповідно до якої головною метою соціальної політики є розвиток особистості, її суб'єктності, природної унікальності, конструктивного

самоствердження й толерантності. Для того, щоб бути співмірною з часом, система соціальної роботи має носити інноваційний характер, за низкою показників випереджати його, йти в авангарді тих вимог, які суспільство ставить перед особистістю вже через декілька років. Процес формування ефективно працюючої соціальної політики в Україні на сучасному етапі є складним, багатоаспектним і суперечливим, що пов'язано з атавізмами радянських тоталітарних тенденцій і недостатнім ступенем розвитку інститутів демократії, а також досить низьким рівнем соціальної, політичної та правової культури значного числа громадян.

До пріоритетів соціальної політики сучасні дослідники відносять найбільш важливі, значущі проблеми, усвідомлені суспільством як першочергові завдання соціальної політики, орієнтовані на вирішення найбільш актуальних суспільних проблем. Як зазначає професор С. Костючков, у сучасній соціальній політиці варто виділяти три рівні пріоритетів: «мегапріоритети (пріоритети вищого, державного рівня) сучасної соціальної політики – це завдання із забезпечення національної безпеки та збереження незалежності країни; мезопріоритети (пріоритети середнього рівня) соціальної політики – це визначені як головні завдання з подолання соціальної несправедливості та різкої диференціації в суспільстві; збільшення кількості людей, котрі належать до середнього класу; створення відповідної системи цінностей; формування громадянського суспільства; вибудовування демократичної системи соціальної захищеності; створення умов для зростання економічної активності населення; забезпечення екологічної безпеки та здоров'я нації; розвиток сучасної соціальної інфраструктури, забезпечення прогресу в усіх соціальних сферах життєдіяльності населення. Мікропріоритети (пріоритети локального рівня) – це переважне значення підвищення рівня та якості життя, зниження рівня безробіття; забезпечення житлом і розвиток системи ЖКГ; розвиток

систем освіти й охорони здоров'я; покращання демографічної ситуації; розробка та підтримка сімейної політики» [30, с. 21].

Ведучи мову про сучасну систему соціальної політики, не можна обходити увагою ті складові суспільного життя, без яких сама соціальна політика втрачає ознаки цивілізаційного феномену, маніфестуючи якості суто формального інституту, позбавленого живої течії життя, реальних ціннісних забарвлень, справжніх культурних обрисів. Таким складовим суспільного життя є волонтерство, без якого неможливо уявити життя в будь-якій цивілізованій країні, де добровільна соціальна активність на благо інших членів суспільства вже стає нормою культурного буття організованої спільноти. У соціальній політиці держав із транзитною економікою – від планової (соціалістичної) до ринкової (капіталістичної) – порушується монополія держави щодо регулювання соціальної сфери, з'являються нові суб'єкти соціальної політики: це а) громадські (як релігійні так і світські) організації; б) благодійні та інші недержавні об'єднання; в) громадяни, котрі діють на принципах самопомоги; г) органи місцевого самоврядування; позабюджетні фонди; г) комерційні та бізнес-структури; д) професійні працівники, що займаються розробкою й здійсненням соціальної політики; е) волонтери. Отже, *волонтерська діяльність є суб'єктом соціальної роботи*, одним із нових, адекватних вимогам часу суб'єктів соціально-політичної діяльності, чий вплив на суспільні процеси стає все більш відчутним в умовах вітчизняних реалій.

Із вищевикладеного випливає, що роль волонтерства в контексті соціальної політики характеризується наявністю таких його якостей як масштабність впливу, універсальність, цілеспрямованість, прагматизм; це зумовлює здатність волонтерської діяльності впливати практично на всі сфери суспільного життя. Природно, що волонтерська діяльність найтіснішим чином пов'язана з політикою, мораллю, культурою, економікою, правом; відносини їх мають складний поліаспектний,

взаємопроникаючий характер. Зазначимо, що будь-яка проблема набуває політичної спрямованості, якщо її рішення порушує інтереси великих і малих соціальних груп, а також інституцій державної влади. В сфері соціальних завдань, які більше ніж інші орієнтовані на ідеали соціальної правової держави, волонтерами ефективно вирішуються наступні: допомога ветеранам світової війни, учасникам бойових дій в АТО / ООС, надання комунальних послуг, благоустрій територій, освітні послуги, організація дошкільного виховання, охорони здоров'я, створення умов для культурного, побутового обслуговування населення тощо. Пріоритетне значення цього кола завдань для волонтерської діяльності викликано відповідними вимогами до них із боку населення та здатністю волонтерів вирішувати саме ці завдання з урахуванням специфіки регіону. Відтак, логічним є твердження стосовно того, що *соціальна робота є специфічною формою волонтерської діяльності*, організованої як безкорисними намірами та цілями самого волонтера, так і законодавчими актами держави, набуваючи при цьому обрисів результативного інструмента конструювання, модернізації та модифікації соціальної реальності.

Сучасні вітчизняні дослідники зазначають, що окрім соціальної роботи, іншим форматом волонтерської діяльності є функціонування добродійних неурядових організацій, які для досягнення своїх статутних завдань використовують діяльність волонтерів. Таким чином, «волонтерство на даному рівні прояву, може бути визначене через використання конструкту не просто діяльності, а саме – організованої діяльності. Що опосередковує й подальший розвиток та становлення як самого волонтерства так й рівнів його прояву. Тобто, по факту, відбувається певний розподіл праці, диференціація уявлень про права та обов'язки різних суб'єктів взаємодії в даному виді діяльності. Окрім безпосереднього виконавця діяльності по наданню безоплатної допомоги, з'являються також суб'єкти дії, що організовують,

забезпечують, контролюють та компенсують таку діяльність, не беручи участі у безпосередньому наданні допомоги» [26, с. 8]. А отже, закладається фундамент «... для зміщення у визначенні та розумінні волонтерства на таке його позиціонування як суспільний чи громадський рух. Де у якості визначального критерію має бути позначена властивість самоорганізації означених виконавців тої або іншої функції у комплексному забезпеченні діяльності по наданню допомоги» [26, с. 8].

Важливо також вказати на те, що волонтерська діяльність набуває повноти власного змісту тільки в ракурсі розгляду її як соціального інституту. Коннотація дихотомій «соціальний інститут – суб'єкт» і «системні якості – суспільні функції» уможлиблює послідовний та змістовний розгляд волонтерської діяльності в різних вимірах – теоретико-метологічному, конкретно-науковому та прагматично-раціональному. Саме фактор соціальності є тим, образно кажучи, третейським арбітром, до послуг якого вдаються в усіх випадках етично-моральної контраверсійності. Важливим бачиться перенесення основного соціального навантаження з держави на суспільство через удосконалення процесів допомоги громадських організацій і самодопомоги, зокрема – у форматі волонтерської діяльності. Є підстави констатувати недостатню дослідженість соціокультурних особливостей волонтерської діяльності у різних соціокультурних середовищах. Складність сучасної соціокультурної ситуації значною мірою зумовлена ревізією, а подекуди і докорінною реконструкцією існуючого соціального порядку. Істотною бачиться також та обставина, що сучасний етап розвитку «світоглядної гравітації» (за В. Левкуличем) українського суспільства характеризується «... еkleктичною системою стереотипів: тут співіснують як старі стереотипи свідомості й поведінки, котрі значною мірою перестали виконувати свої функції, так і нові – неусталені й неоднозначні. Ця особливість створює передумови для

концептуальних альтернатив і водночас є перешкодою на шляху адекватного сприйняття динамічно мінливої реальності» [33, с. 11].

Ще у 60-ті роки минулого століття польський учений Я. Щепанський вирізняв чотири складові соціального інституту: «група, що виконує суспільні функції; організаційні форми комплексу функцій, що виконуються від імені всієї групи; сукупність матеріальних установ та засобів, які дозволяють уповноваженим індивідам виконувати суспільні не-особистісні функції; деякі соціальні ролі, що є важливими для групи» [66, с. 69]. Таким чином, підкреслює дослідник, ключовою ознакою соціального інституту є унормоване стабільне виконання визначеної функції. Отже, якщо волонтерство позиціонувати як певний соціальний інститут, то необхідно виокремити в ньому, принаймні дві обов'язкові складові: «соціальну групу – що у випадку волонтерства може приймати форму суспільного руху. А також систему або ряд функцій, що їх виконує та чи інша група. Якщо основна та специфічна функція волонтерства є надання допомоги нужденним, то зрозуміло, що є можливим виокремлення волонтерства як соціального інституту» [66, с. 69]. Відтак, враховуючи, що виконавцем функції може бути також і суспільний рух, то можливо позиціонувати волонтерство і як інститут громадянського суспільства: тобто, припустимо розрізняти власне соціальний інститут волонтерства та інститут громадянського суспільства як окремий вид волонтерства.

Особливо важливою для розвитку системи соціальної політики проблемою, яка потребує конструктивного вирішення й постійної уваги, є концептуальне обґрунтування та практична нормативна регламентація взаємодії індивіда, волонтерських структур як елементів громадянського суспільства та держави, відповідальної за реалізацію соціальної політики. Розмежування їх повноважень, яке має місце в будь-якому суспільстві, не означає їх протистояння, протиборства або антагонізму, хоча таке часто трапляється навіть у розвинених демократичних

держав. Взаємодія зазначених суб'єктів передбачає різні способи організації людського співіснування, заснованого на конфлікті (нерідко), узгодженні та гармонізації інтересів суб'єктів, реалізуючись у:

1) проведенні соціологічних опитувань із метою вивчення громадської думки щодо актуальних питань волонтерської діяльності в контексті соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку держави;

2) здійсненні моніторингу оприлюднених у друкованих засобах масової інформації зауважень і пропозицій структур громадянського суспільства та окремих громадян щодо результатів волонтерської діяльності та публічного реагування на них;

3) забезпеченні висвітлення в засобах масової інформації матеріалів із тематики волонтерської діяльності та залученні громадських організацій, які займаються питаннями соціального захисту населення, до вирішення проблемних питань у відповідній сфері;

4) включенні до навчальних планів освітніх установ, зокрема – для студентів спеціальності «Соціальна робота» повноцінного курсу лекцій та практичних занять із питань волонтерської діяльності;

5) проведенні роз'яснювальної, інформаційної, просвітницької роботи серед учнівської та студентської молоді з питань розвитку волонтерської діяльності в сучасній Україні;

6) забезпеченні надання органами виконавчої влади на власних офіційних web-сайтах інформаційних послуг для волонтерських організацій;

7) проведенні консультацій із громадськістю з питань волонтерства та реалізації державної політики в соціальній сфері зі застосуванням web-сайтів органів виконавчої влади;

8) реалізації громадських ініціатив із питань сприяння розвитку волонтерського руху, благодійництва й меценатства;

9) стимулюванні діяльності центрів волонтерського руху, проведення з цією метою аналізу ефективності їх взаємодії з органами виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства, а також експлікації проблем і заходів для їх вирішення.

Доречно зазначити, що інтегрованість волонтерства у комплекс соціальної роботи обумовлена специфікою професійного простору, історичними передумовами виникнення та розвитку цієї роботи, конгеніальністю альтруїстичних засад, що лежать як в основі соціальної роботи, так і в базових принципах волонтерства. Елементи волонтерства можна виділити практично при будь-якому політичному режимі, в будь-яких соціально-економічних умовах, однак тільки в громадянському суспільстві волонтерство набуває достатньо високого статусу та активного розвитку. Удосконалення людини і громадянина, гармонізація її взаємовідносин із суспільством є можливими тільки за умов наявності відповідного визначеним людським прагненням суспільства, для якого суверенна особистість, громадянин постають фундаментальним елементом структури та необхідною умовою існування. Таким соціальним утворенням є громадянське суспільство, яке в сучасних умовах слід розглядати у філософсько-світоглядному, соціально-політичному та культурно-історичному аспектах. Волонтерство в громадянському суспільстві покликано консолідувати та солідаризувати зусилля свідомих індивідів для вирішення життєво-важливих проблем на різних рівнях – від локального до державного.

Отже, окреслені у даному блоці дослідження аспекти волонтерства проявляють себе не як окремі, розрізнені способи визначення даного феномену у залежності від фокусу погляду конкретного дослідника, але як когерентні прояви цілісного явища соціально-політичної реальності. Таким чином, рівні прояву волонтерства в громадянському суспільстві мають бути розглянуті не як ізольовані, чітко диференційовані визначення, а як певний цілісний континуум складної, ієрархічно

побудованої та функціонуючої діяльності. Волонтерство в громадянському суспільстві обумовлює, в значній мірі, модуси соціалізації сучасної людини, з досить високим рівнем автономії особистості у виборі політичних позицій і мінливістю внутрішніх переваг і переконань, через функціонування добровольчих інституцій у контексті стратегічних завдань і глобальних викликів сучасної України.

1.2. Аналіз вітчизняних нормативно-правових документів у сфері волонтерської діяльності

Розглядаючи будь-яке суспільне явище, слід, за рекомендацією Сократа, насамперед визначити «що є що», виявити ключові поняття, встановити зв'язки між ними, а вже потім інтегрувати у конкретний буттєвий простір. Однією з форм соціальної активності, коли свідомий громадянин може реалізувати себе як високорозвинена особистість, виступає волонтерська діяльність, що здійснюється в різних сферах життєдіяльності суспільства та може мати відмінні мотиви. Волонтерство, як соціокультурний феномен, вивчається істориками, психологами, юристами, економістами, фахівцями в галузі соціальної педагогіки, соціальної роботи, соціального менеджменту, соціальної психології та іншими спеціалістами. Активно досліджуються правові аспекти волонтерства, його соціально-культурні витоки та технології, специфіка організації волонтерського руху серед підлітків і молоді як практики, що забезпечує успішність їх соціалізації. Слід зазначити, що волонтерська діяльність – відносно новий предмет дослідження в юридичній науці та діагностично важливий об'єкт прискіпливої уваги як міжнародної так і вітчизняної правової практики. Активізація доктринальної розробки та практичного втілення в життя трансформованої світоглядної системи координат у процесі взаємодії практично всіх розвинених держав світу в сфері волонтерської

діяльності приходиться на початок ХХ – першу декаду ХХІ століть. Подібний рух від наукового дискурсу до правозастосовної практики вбачається цілком закономірним. Аналіз основних, найбільш знакових його етапів повною мірою розкриває додаткові когнітивні можливості в напрямі з'ясування сутності волонтерства, його соціальної значущості та юридичної природи.

Варто підкреслити – в сучасній українській правовій науці з'являються дослідницькі роботи, «... спрямовані на дослідження механізму взаємодії суб'єкта та права з використанням досягнень теорії ідентичності, яка певною мірою не лише може стати відправною точкою для адекватної наукової відповіді на процеси інформаційної глобалізації, розвиток інформаційного суспільства, а й спрямувати наукові школи на формування нових, дієвих багатоваріантних наукових парадигм, зокрема парадигми інформаційного волонтерства. Також одним із напрямів постмодерністських досліджень має стати критичне ставлення до домінуючої західної метафізичної картини світу – логоцентризму – на основі методу деконструкції» [35, с. 122].

Якщо казати про перші нормативні документи нашої молодій держави в галузі волонтерської діяльності, то можна зазначити розпорядження Президента України від 22.03.2001 року «Про організацію проведення в Україні у 2001 р. Міжнародного року волонтерів», метою якого було координація та активізація волонтерського руху в нашій країні.

У 2003 році Кабінетом Міністрів України було затверджено постанову «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг» (на сьогодні цей документ вже втратив чинність), де вперше в українському законодавстві було офіційно визначено поняття «волонтерська діяльність», зазначено на яких засадах вона ґрунтується, а також прописано основи співпраці соціальних служб з волонтерами.

Видається цілком логічним припущення стосовно того, що волонтерство розвивається та має перспективи тільки в умовах правової держави і розвиненого громадянського суспільства. В подібних умовах у людини виникає відчуття єдності зі своєю соціальною групою, прагнення соціальної конгеніальності, розквітають взаємодопомога, альтруїзм, відчуття справедливості, тобто, установок, сформованих у соціальному просторі. Соціокультурний вимір людської природи потребує більш прискіпливого наукового аналізу та дослідження структурної організації і функціональних особливостей людини, як соціальної істоти. Сучасна людина вступає в різноманітні взаємовідносини з оточуючим світом – пізнає, оцінює та перетворює його, відповідно до власних інтересів. Нові знання та пов'язані з ними технології спрямовують суспільну свідомість у напрямі продукування принципово нових або модернізованих ідей. Актуалізовані юридичною наукою державні, регіональні та локальні проблеми волонтерської діяльності загальновідомі, в той же час продуктивні засоби їх вирішення безумовно потребують інтенсивного наукового пошуку.

У цьому контексті значної актуальності набуває теза про те, що «... в умовах реально функціонуючого громадянського суспільства індивід більш продуктивно, на відміну від тоталітарної людини, апроприує моделі поведінки, форми та норми взаємовідносин з іншими людьми, у більш загальному розумінні – засвоює історично мінливі символи культури. Таким чином, людина приєднується до того самого попперівського «Світу-3»: до світу ідей, об'єктів культури, творів мистецтва, історичних артефактів тощо. Інтеграція людини в культуру реалізується як процес набуття знань в освітній практиці; внаслідок цього трансформується сфера чуттєвого пізнання індивіда, змінюється світосприйняття людини та загалом – модернізується розуміння оточуючого світу й самої людини в цьому світі» [29, с. 49].

У сучасних державах волонтерська діяльність реалізується окремими громадянами або їхніми об'єднаннями – світськими чи релігійними, які функціонують відповідно до затверджених статутів (положень), що не суперечать чинному законодавству. Сьогодні волонтери більш ніж із 100 країн світу об'єднуються в потужний світовий рух, який стає все більш масштабним і впливовим у глобальному просторі. Як вже було зазначено, волонтерська діяльність реалізується одночасно в двох вимірах – функціональному та інституційному. Таким чином, волонтерство – це специфічний вид соціально спрямованої благодійної діяльності яка ґрунтується на засадах добровільності, самоорганізації і надається на безоплатній основі, орієнтується на задоволення прав, свобод, законних інтересів інших учасників суспільних відносин, у тому числі держави, у різних сферах життєдіяльності. Очевидно, існує комплекс причин того, що механізм волонтерської діяльності в сучасній Україні не може бути задіяний повною мірою: справа не лише в його законодавчому забезпеченні, але й у відповідності ідеї громадянського суспільства, яке є, перш за все, самоорганізованою системою.

За інформацією Українського форуму благодійників можна скласти картину щодо «форм волонтерської діяльності:

- волонтери можуть виступати організаторами заходів, пов'язаних з охороною довкілля чи збереженням культурної спадщини;
- вони можуть організовувати змагання або мистецькі фестивалі;
- важливою є участь волонтерів у зборі фінансів на ту чи іншу благодійну ініціативу;
- завжди цінується добровільна праця на підтримку громадських і благодійних організацій. Волонтери зазвичай потребують безкоштовних консультацій юристів, фінансистів, PR-фахівців, дизайнерів, веб-розробників, перекладачів та інших спеціалістів» [9].

Не можна не вказати на той факт, що окремі правові акти практично не мають реального застосування, носячи здебільшого бажаного характеру, однак вони дають можливість налаштувати суспільство на розуміння проблеми волонтерської діяльності в різних її аспектах, фіксуючи базові положення, що впливають на моральне ставлення спільноти до волонтерства, створюючи правову базу для розвитку, оптимізації та актуалізації внутрішнього законодавства в державі в сучасних умовах. Необхідним бачиться певний шифтінг акцентів дослідження із сутнісної, змістовної сторони нормативно-правового регулювання волонтерської діяльності на його процедурні характеристики, феноменологічний зріз якого і створює сукупність організаційних умов реалізації громадянами та юридичними особами свого права на волонтерську діяльність або допомогу волонтерів. Однак такий стан речей слід розглядати скоріш як намір найбільш об'ємно описати правовий феномен, ніж його вихідні властивості.

Сформулювавши вихідний пункт даного підрозділу, звернемося до вітчизняних нормативно-правових документів у сфері волонтерської діяльності. До них можна віднести Конституцію України, закони, постанови, а також міжнародні договори, які були ратифіковані в нашій країні. Почнемо з Конституції України, в якій прописано, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [28, ст. 3]. Також «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [28, ст. 21]. Можна бачити, що волонтерська діяльність вповні відповідає змісту вказаних статей, забезпечуючи підтримку людської гідності в різних життєвих обставинах. Кожна людина, згідно з основним законом України, «...має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її

особистості» [28, ст. 23]. У статті 36 підкреслено, що громадяни України мають право об'єднуватись добровільно у політичні партії та громадські (волонтерські) організації «...для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [28, ст. 36]. Тож волонтер в процесі своєї діяльності реалізує власне право на розвиток своєї особистості, допомагаючи іншим в контексті врегульованих законом соціально-трудоких відносин.

Одним із головних законів у даній галузі є Закон України «Про волонтерську діяльність», який було прийнято 19.04.2011 року. Даний закон надає офіційно визначення поняттям: «волонтерська діяльність», «волонтерська допомога», «волонтер», визначає принципи та напрямки волонтерської діяльності, а також основні позиції щодо функціонування волонтерської діяльності.

Так, згідно даного Закону, волонтер – це «фізична особа, яка добровільно здійснює соціально спрямовану неприбуткову діяльність шляхом надання волонтерської допомоги» [17, ст. 7]. Волонтерська діяльність – «добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги» [17, ст. 1].

Також до законодавства України у даній галузі можна віднести такі закони, як Закон «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001), «Про соціальні послуги» (2019) тощо.

Відтак, є підстави погодитися з дослідниками, котрі стверджують, що «розробка нормативних актів, які регулюють соціально-трудокі відносини ринку праці волонтерства показує, що було б доцільно дотримуватися наступного: регулювання однієї форми волонтерства не повинно виключати існування інших форм, а саме: неформальних або

ситуативних волонтерських ініціатив; законодавча база має полегшувати волонтерську діяльність і регламентувати її. Законодавство має забезпечувати належний захист і стимулювання волонтера, не віддохочуючи людей від праці на волонтерських засадах. Дуже жорстке регулювання може пригнічувати спонтанні ініціативи, лягати тягарем на малі некомерційні організації, і пригноблювати дух волонтерства; кожна країна має знайти власну модель регулювання волонтерської діяльності, виходячи зі своїх соціальних, культурних та економічних умов» [32, с. 75].

На підставі вищевикладеного логічними є припущення відносно того, що державна політика України в частині підтримки волонтерської діяльності є послідовною, виваженою та перспективною, орієнтованою на передовий досвід Європи та США, Китаю, Японії та інших країн, де практика волонтерства має давні традиції, освячені століттями. В умовах військових дій у форматі АТО / ООС українська держава і громадянське суспільство всебічно сприяє розвитку волонтерства, проте в Законі України «Про волонтерську діяльність» міститься низка обмежень для розвитку волонтерської діяльності в Україні, у тому числі в частині «набуття статусу волонтерської організації, визначення повноважного центрального органу виконавчої влади у сфері волонтерської діяльності, обмеження за віком щодо участі фізичних осіб у волонтерській діяльності, покладення зобов'язань щодо обов'язкового страхування волонтерів тощо» [60, с. 36]. На думку вітчизняної дослідниці К. Татарникової, ці обмеження є логічними і обґрунтованими. Оскільки, наприклад, у самому Законі України «Про волонтерську діяльність» зазначено, що «...волонтерами можуть стати громадяни України, іноземці й особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах та є дієздатними. Особи віком від 14 до 18 років здійснюють волонтерську діяльність за згодою батьків (усиновлювачів), прийомних батьків, батьків-вихователів або піклувальника. А іноземці й

особи без громадянства, які згідно з національним режимом наділяються такими ж правами, як громадяни нашої держави, хоч і з певними винятками, здійснюють волонтерську діяльність через організації та установи, що залучають їх до своєї діяльності як волонтерів» [60, с. 36].

У вітчизняному законодавстві, на нашу думку, вельми показовою є стаття 4 Закону України «Про волонтерську діяльність», яка стимулює до волонтерської діяльності, в ній йдеться про те, що «органи місцевого самоврядування сприяють поширенню інформації про організації та установи, що залучають до своєї діяльності волонтерів (їх місцезнаходження, поштову адресу, номери засобів зв'язку, а також, за наявності, адреси офіційного веб-сайту в мережі Інтернет та електронної пошти), перелік фізичних осіб (у разі їхньої письмової згоди відповідно до закону), організацій та установ, які потребують волонтерської допомоги, шляхом розміщення відповідної інформації на своїх веб-сайтах у мережі Інтернет і місцевих засобах масової інформації» [17, с. 4].

Не можна не відзначити, що на сьогоднішній день практично відсутня певним чином унормована кристалізація базових ознак права, котрі не демонструють жорсткої залежності від термінів, що застосовуються для їх позначення. В новому Законі України «Про соціальні послуги» (стаття 1, п.15) чітко окреслено діапазон чинників, які можуть зумовити складні життєві обставини та які можуть опинитися в фокусі уваги суб'єктів волонтерської діяльності. Серед інших чинників – це «шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією» [19]. Три останні чинники напряму пов'язані з волонтерською діяльністю щодо внутрішньо переміщених осіб, кількість яких постійно зростає у зв'язку з бойовими діями на сході України й тимчасово анексованою російськими окупантами територією Криму.

Сучасні вітчизняні учені В. Томіна та А. Пашаєв наполягають на тому, що «... наявність у нашому законодавстві правової норми щодо існування інституту волонтерської діяльності є важливим засобом забезпечення прав і свобод людини і громадянина в непростий для сучасного українського суспільства час. По-друге, дослідження законодавства, що регулює питання волонтерської діяльності, міжнародними організаціями, країнами близького та дальнього зарубіжжя дають змогу виявити положення, які сприяють ефективному застосуванню даного інституту в Україні та подальшого впровадження соціально-корисного міжнародного досвіду у вітчизняний волонтерський рух». Маємо вагомі підстави погодитись з цією думкою українських дослідників» [61, с. 15].

Із вищевикладеного логічно випливає, що в останні десятиліття в Україні все більше людей долучаються до волонтерської діяльності, надаючи допомогу нужденним громадянам, воїнам-учасникам АТО / ООС або іншим категоріям людей, реалізуючи таким чином свій поклик робити суспільно-корисні справи. Проте будь-яка сфера відносин потребує правового регулювання, навіть така діяльність «чистого серця», яким є волонтерство. Ще донедавна в Україні була практично відсутня така законодавча база, що стримувало розвиток волонтерського руху в нашій країні. Відомо, що кожен військовий конфлікт супроводжується появою внутрішньо переміщених осіб та біженців, тому для вирішення пов'язаних із цим проблем різними країнами світу розроблено комплекс законодавчих документів. Отже, дослідивши нормативно-правову базу волонтерської діяльності в Україні, зазначимо, що акти, які її утворюють, спрямовані на гарантування прав волонтерів, окреслення меж волонтерської діяльності, державну підтримку розвитку волонтерства, а також підвищення його суспільної ролі.

1.3. Основні характеристики та перспективи розвитку волонтерства в сучасній Україні

Ретроспектива історії незалежної України наочно демонструє відповідність певних суспільно-політичних ідей конкретним історичним умовам, у яких ці ідеї зароджуються, розвиваються, інтегруються в суспільну свідомість, видозмінюються, переходять у наступний період або стають неактуальними для суспільства. Трансформація епохи колективних форм участі у громадському та суспільно-політичному житті, модернізація суспільного устрою, переорієнтація господарства на засади ринкової економіки, суспільно-політична та економічна нестабільність призводять до занепаду або ретардації старих і появи нових видів соціальних відносин та соціальних інститутів, одним із яких є волонтерська діяльність. Глибина й зміст оновлених ідей визначається таким чином, що відображення й засвоєння нових форм співжиття соціуму реалізується у вигляді бажань, прагнень, інтересів, почуттів, емоцій, що зароджуються серед представників певних соціальних груп. Відповідно, ці складові й формують суспільне знання стосовно соціально-політичних ідей, а також визначають їх місце в ціннісній ієрархії окремих особистостей і суспільства загалом. Адаптація суспільства до нового типу відносин, яка народжується в політичних катаклізмах і соціальних суперечностях, неодмінно супроводжується системною кризою практично всіх сфер суспільного життя, радикально змінюючи або переформатуючи їх.

Як стверджують сучасні вітчизняні дослідники, «особливість волонтерського руху в Україні полягає в тому, що найчисельнішою групою волонтерів, які працюють у соціальній сфері, є учнівська та студентська молодь. Участь молодих людей у волонтерському русі дає їм змогу зробити особистий внесок у вирішення соціальних проблем, випробувати свої можливості, беручи участь у проектах і програмах

соціальної спрямованості. Волонтерство – діяльність настільки ж вигідна як для людей, які шукають допомогу, так і для самих волонтерів, тому що волонтерство – це спосіб будувати соціальні відносини; застосовувати на практиці свої моральні та релігійні принципи; одержувати нові навички; знайти підтримку й друзів; відчутти себе здатним щось зробити; відчутти себе добре» [41, с. 163].

Важливо підкреслити, що волонтерство є потужним фактором збереження та розвитку цінностей – соціально-політичних, духовно-культурних, суспільно-правових, морально-етичних та економічно-матеріальних. Волонтерство може бути реалізовано в різних форматах – від історично усталених інститутів допомоги окремим категоріям населення до організованої суспільно-корисної праці в період військово-політичних криз або стихійних катаклізмів; від індивідуальних альтруїстичних імпульсів до врегульованої організації волонтерського руху в глобальному вимірі. Але волонтерство ще і сприяє процесу концентрації соціального капіталу, ефективний механізм соціального, політичного, правового, культурного та економічного розвитку держави, який в умовах динамічних ринкових відносин сприяє процесам гармонізації та врівноваженості суспільних відносин. Сучасний український волонтерський рух – це також продуктивний засіб консолідації зусиль інститутів громадянського суспільства та структур державної влади щодо вирішення актуальних соціальних проблем.

Сучасна українська дослідниця Л. Жужа розглядає волонтерських рух як інститут, а функції громадянського суспільства досліджує крізь призму волонтерської діяльності в умовах військових дій. На думку вченої в сучасній науці недостатньо дослідженим є питання – як саме волонтерських рух впливає на зміну функцій та роль громадянського суспільства в Україні. Натомість вона приділяє увагу розгляду політологічних аспектів волонтерства в контексті еволюції вітчизняного громадянського суспільства. Дослідниця з'ясовує, який саме вплив

здійснює волонтерство, як політичний інститут, на реалізацію громадянським суспільством іманентних йому функцій. Взагалі Л. Жужа є прибічницею трактування політичного інституту як специфічної установи, яка детермінує діяльність індивідів, має певні повноваження та завдання, а також виконує спеціальні функції. Іншими словами, політичні інститути – це свого роду суспільні засоби, що допомагають забезпечити гармонізацію політичного життя і влади. Дослідниця виділяє три важливих компоненти кожного інституту: організаційний, правовий, етичний. Перший компонент передбачає, що кожний інститут є своєрідною організацією, як наприклад держава, політичні партії, громадські організації тощо. У волонтерстві цей компонент відображається в існуючій системі волонтерських організацій: регіональні, жіночі тощо. Другий компонент визначає правові, а третій – етичні засади волонтерської діяльності [15].

У широкому розумінні, волонтерський рух в Україні, афілійований із масштабною гуманізацією та гармонізацією всіх сфер суспільного життя, є адекватною реакцією на найбільш «болючі» проблеми суспільства. Будучи укоріненим у глибинні, усталені історично традиції жертвовної допомоги нужденним, внутрішньо властивій українському національному духові, вітчизняний рух добродійників, взявши до уваги досвід розвинених у цій сфері діяльності країн світу, набуває з кожним роком усе більшого розмаху, об'єднує все ширші кола громадян різного віку і соціального статусу та залучає значні людські та матеріальні ресурси. Рівень розвитку волонтерського руху в країні залежить від політико-економічної ситуації, а зростання активності його в Україні було обумовлене двома основними факторами: внутрішньополітичною кризою, що призвела до дестабілізації урядової системи, обмеженості конструктивних управлінських рішень, нестачі кадрів і ресурсів, та зовнішньою агресією Російської Федерації, яка сприяє ескалації внутрішнього розриву між спроможністю держави ефективно

функціонувати та можливістю забезпечення життєво-важливих потреб громадян.

Продовжуючи попередню тезу, зазначимо – значне зростання рівня волонтерства в Україні від 2014 року стало причиною масштабного дослідження за сприяння ООН, яке отримало назву «Волонтерський рух в Україні». За результатами дослідження майже чверть українців (23%) мали хоча б незначний досвід волонтерської діяльності, 9% респондентів тільки увійшли в процес волонтерського руху. Генеральним трендом діяльності волонтерів у 2014 році стала допомога українській армії та пораненим військовим – цією діяльністю було охоплено 70% волонтерів. До Революції Гідності та подій на сході України найбільш затребуваними форматами добровільної благочинної діяльності були допомога найбільш нужденним прошаркам населення та благоустрій громадського середовища. А сьогодні волонтерські організації все тісніше співпрацюють з державою та громадянським суспільством. Слід при цьому враховувати, що сучасне громадянське суспільство, в якому гармонійно поєднуються ринковий базис, гуманістична ідеологія та конституційна демократія, функціонує в продуктивній конгеніальності з ліберально-правовою державою, забезпечуючи гарантії загально визнаних й невідчужуваних прав і свобод громадян [20].

У контексті вищевикладеного слід зазначити, що діяльність волонтерських структур в Україні у період 2014–2019 років було спрямовано в основному на соціальні групи, які мають відношення до військових подій на Сході України – це бійці добровольчих підрозділів ЗСУ, інших силових підрозділів, які ведуть бойові дії у зоні АТО / ООС, переселенці із зони АТО / ООС та республіки Крим, цивільні жителі окупованих територій Донецької та Луганської областей тощо. Тут варто вказати на те, що подібний результат є доволі прогнозованим, особливо враховуючи той факт, що саме події військового характеру призвели як

до активізації волонтерського руху в Україні, так і до експлікації тих соціальних груп, на які спрямовано роботу добровольців. Втім, залишається дискусійним питання щодо того, як і в якому напрямі буде розвиватися волонтерство в процесі вирішення проблем на сході України.

Слідуючи визначеному підходу, логічно припустити, що саме у волонтерстві зосереджено потужний потенціал становлення нового громадянського суспільства, система якого є складною, багатоступеневою, з різноспрямованими зв'язками, що опосередковуються чисельними обмеженнями, умовностями, регламентаціями й інституціональними структурами. Людина в такій системі суттєво збільшує власні можливості, напрями й обсяги діяльності, корегуючи й модифікуючи власну діяльнісну траєкторію, що відповідає напрямку та змісту розвитку сучасного інформаційного суспільства, імпліцитно базованому на соціальній платформі. У вітчизняній системі волонтерства повинні відбуватися і вже мають місце кардинальні зміни, глибина й обсяг яких зумовлюються трансформацією волонтерського руху як дієвої моделі, що відповідає тенденціям проєвропейського поступу України.

Незважаючи на те, що багатоманітність проявів проблеми волонтерської діяльності у доробках української науки дещо відстає від загальносвітових розвідок, характерною особливістю дослідження в Україні так само є полідисциплінарний плюралізм, що поєднає інтереси різних галузей знань навколо спільного об'єкту наукових досліджень волонтерської діяльності. Суттєвий внесок у створення наукового розуміння щодо волонтерської діяльності вносять розробки суспільствознавчих наук, що представляють доробки українських дослідників новітньої доби. Скажімо, науковцями Харківського національного економічного університету О. Зимою та В. Підгайною у науковій праці «Особливості волонтерства та його розвиток в Україні»

розкрито сутність багатьох пов'язаних із темою волонтерської діяльності понять, а також розглянуто концепцію розвитку волонтерства в Україні та світі [21].

Суспільство стає дедалі більше людиноцентристським: індивідуальний розвиток особистості в сучасних умовах є, з одного боку, визначальним індикатором прогресу, а з іншого – головною передумовою подальшого розвитку суспільства. Гуманістичний вимір сучасного волонтерства зумовлено специфікою інформаційного суспільства, а також змістом нової картини світооблаштування, яке детерміновано необхідністю вирішення соціальних, культурних і духовних проблем. Сучасний соціум, потенційований домінуючим принципом егоцентризму, поступово партикуляризує людину від її основного капіталу – закладених природою механізмів гармонійного співіснування з суспільством. Проблема полягає в неоднозначності, різновекторності, а почасти – диссинергетиці зазначених детермінуючих чинників; як результат – виникають питання вибору, ієрархії пріоритетів як у розробці генеральної стратегії волонтерської діяльності в Україні, так і в тактичних, локальних питаннях специфіки надання волонтерської допомоги представникам тієї або іншої категорії громадян.

Щоб усвідомити всю складність завдань, які постали у процесі становлення волонтерського руху в сучасній Україні, можна виокремити низку загальних засад:

- 1) для ефективного розвитку волонтерської діяльності необхідною є наявність розгалуженої соціальної структури, в якій мають знайти своє відображення різноманітні форми власності, інтереси окремих громадян, груп і страт населення, в яких повинні бути розвиненими горизонтальні (координаційні) зв'язки;

- 2) у просторі волонтерської діяльності необхідним є високий рівень розвитку особистості – в соціальному, психологічному та

інтелектуальному вимірах, а також її внутрішня свобода і здатність активно інтегруватися в різноманітні сфери діяльності;

3) в економічній сфері серед ознак волонтерського руху виділимо створені на ініціативній основі підприємства недержавного сектору – з приватними та колективними формами власності;

4) у соціальній сфері серед вказаних показників виокремлюються існування недержавних засобів масової інформації, а також інших механізмів вияву, оформлення та маніфестації суспільної думки з метою вирішення соціальних конфліктів, вдосконалення механізмів самоврядування та самоорганізації, підвищення рівня демократизації суспільних організацій та рухів;

5) у політичній сфері на користь розвиненості волонтерської діяльності можуть свідчити різноманітні суспільно-політичні об'єднання, партії, організації та рухи, діяльність яких спрямовано на захист прав і свобод громадян, а також на збереження та розширення базових засад демократії;

6) у духовній сфері розвиненість волонтерського руху визначається свободою думки, слова, вчинків і совісті, існуванням механізмів для їх реалізації, для забезпечення можливостей самовираження особистості, її духовного розвитку з метою їх самостійного та самодіяльного об'єднання в інтересах розвитку суспільства і держави.

7) у будь-якому суспільстві працюють чинники, наявність яких обумовлене особливостями формування цього суспільства, колізіями його відносин із державою, психологічними особливостями його представників, які сформувалися в процесі суспільного розвитку, але навіть не враховуючи вказані чинники, є підстави підкреслити дефіцит найбільш елементарних, фундаментальних умов розвитку волонтерського руху в Україні;

8) слід враховувати, що існує більш вагома причина того, що механізм активізації волонтерського руху в Україні не може реалізуватися повною мірою: справа не лише в його законодавчому забезпеченні, а перш за все – в конвергенції прагнень різних гілок влади та усвідомленні необхідності встановлення чітких трендів стратегії розвитку.

Сучасні українські дослідники вказують на те, що «... серед чинників, які найбільше спонукають людей до участі у волонтерській діяльності з початку Революції Гідності і до сьогодні, респонденти на перше місце поставили віру в свої можливості здійснити доленосні зміни в країні. Друге місце посіли як позитивний чинник – духовне пробудження нації, солідарність, довіра громадян до волонтерів, готовність їх підтримувати, так і негативний – неспроможність і небажання влади взяти на себе відповідальність щодо вирішення болючих проблем. Це свідчить про певну вимушеність бурхливого спалаху волонтерства, адже спочатку він став реакцією на безвідповідальність влади, але водночас зворотною стороною цього процесу стали позитивні аспекти віри у свої сили та розвитку солідарності та взаємодопомоги в суспільстві» [46, с. 188].

Значну актуальність в умовах вітчизняної сучасності набуває питання щодо політичного «забарвлення» волонтерської діяльності в Україні. В такому аспекті треба зауважити, що переважна більшість вітчизняних волонтерів не вважають себе нейтральною, аполітичною силою, яка покликана займатися винятково вирішенням конкретних питань допомоги тим громадянам або групам населення, які її потребують. Чи можлива волонтерська діяльність поза політикою? Як бачиться, ні: наявність певних політичних амбіцій у поєднанні з суспільним авторитетом волонтерських організацій та довірою населення до них утворюють той самий потужний потенціал, який може бути використаний за певних суспільно-політичних умов і в інтересах

політичних акторів різних ідеологічних спрямувань. У такому ракурсі найбільш яскравими виявилися результати щодо ранжування першочергових проблем, із якими волонтерські організації стикаються у своїй повсякденній діяльності. В широкому діапазоні проблем, наявність яких ускладнює діяльність волонтерських організацій, ключове місце посідають проблеми, пов'язані з перешкодами функціонуванню та слабкою підтримкою волонтерів із боку органів державної влади, а також питання, які зачіпають функціонування так званих «псевдоволонтерів» і ставлення до них держави і громадянського суспільства.

Отже, «... проблеми, пов'язані з характером відносин волонтерських організацій із державними органами влади, прогнозовано стали пріоритетними. Це свідчить, що системних змін у характері взаємодії між владою та громадянським суспільством – не відбулося, незважаючи на бурхливі події останніх років. Проте український народ, який знайшов сили перебороти усі історичні драми своєї історії, підкріплював свою стійкість специфічним менталітетом. Вихідним пунктом цього менталітету була ідея святості Батьківщини, богообраності своєї землі, опора на захист своєї неньки – України. Одним (але не єдиним) виразом такої ментальності стало легендарне прийняття кращих традицій предків та міфологізація етнічної території. Адже вона позначена курганними пам'ятками легендарних подій, змійовими валами героїчного опору нападам кочівників, метафористикою Біблії тощо» [1].

Із огляду на викладене вище стає очевидним, що волонтерська діяльність має спиратися на державні органи та структури громадянського суспільства. Необхідною бачиться стратегія розвитку волонтерського руху в Україні. Загальновідомо, що законодавство може бути досконалим, відповідати всім нормам розвинених держав із багатими демократичними традиціями, але доки не буде конвергентності

в діях усіх гілок влади, доки вони не будуть підпорядковані єдиній стратегії розвитку соціальної сфери України, доти волонтерська діяльність буде на периферії суспільного життя та державної діяльності. Відсутність подібної стратегії – чи не найголовніша з причин функціональної дезорганізації, яка нерідко зводить нанівець взаємодію громадянського суспільства і держави в контексті діяльності волонтерських організацій. Відсутність адекватної стратегії як наслідок недолугості реальних спроб запровадити стратегічний підхід до волонтерської діяльності є однією з головних причин системної дезорганізації. Має бути розроблений підхід, який би дав змогу сформулювати пріоритети розвитку й розбудови конструктивних відносин між державою та громадянським суспільством у контексті розвитку волонтерської діяльності. Причому відносини мають бути побудовані таким чином, щоб вказані пріоритети не залишалися пустими акламаціями, а по-справжньому відтворювали б атмосферу суспільної солідарності, були б основою суспільного консенсусу та справедливості. На сьогодні одним із показників, за яким оцінюється розвиток волонтерської діяльності в країні, є залучення найширших верств населення до добровільної діяльності на благо суспільства і держави.

Вказані проблеми і тенденції дають підстави зробити висновки стосовно того, що в країнах, де не відбуваються військові конфлікти, волонтерство розвивається переважно в соціальному, економічному, культурному та екологічному напрямках. У той же час в країнах, де мають місце військові дії та політичні конфлікти, громадські публічні ініціативи, в тому числі – волонтерство, активно залучаються до деескалації наслідків вказаних подій. Український досвід наочно демонструє, що спочатку волонтерство активно застосовувалося у соціальній сфері, але з початком подій 2014 року волонтерська діяльність перебрала на себе нетипові, співзвучні часу, функції та

завдання. Відтак, у наступному блоці дослідження розглянемо особливості волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб у вітчизняних соціальних практиках.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ВІТЧИЗНЯНИХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИКАХ

2.1. Соціально-правовий статус внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні

У сучасній Україні – як на офіційному рівні так і в просторі побутової риторики вельми вживаним є поняття, що донедавна було чимось далеким від реалій нашої країни та вважалося характерним для держав, у яких точаться військові дії. Це поняття – вимушено переміщені особи (далі – ВПО). Але з 2014 року в Україні з'явилися тисячі людей, котрі вимушено залишали місця проживання та шукали нового прихистку в зв'язку з анексією Криму російськими військами та активізацією військових дій на сході України. У зв'язку з новизною вказаного явища, українська влада і структури громадянського суспільства в роботі з ВПО необхідно спиратися на міжнародну соціально-правову практику регулювання питань, пов'язаних із проблемами внутрішньої міграції, однак важливість розвитку вітчизняної нормативно-правової бази підтверджується доволі позитивною динамікою у роботі з ВПО, зокрема – в сенсі надання вказаній категорії громадян соціальних послуг у найширшому діапазоні.

Проаналізувавши і розглянувши сутність проблеми ВПО в сучасній Україні, можна узагальнити, що вимушено переміщені особи – це категорія населення, з яким світова громадськість працює впродовж багатьох років, проте на території незалежної України така категорія населення з'явилася вперше. Узагальнена сутність цього терміна полягає в тому, що це громадяни держави, які через військові дії та їх наслідки змушені були покинути постійне місце проживання задля убезпечення свого життя, при цьому не перетинаючи межі державного кордону.

Варто зазначити, що зважаючи на те, що на допомогу ВПО спрямовані значні сили волонтерів, громадських і міжнародних організацій, найбільшу участь у врегулюванні прав та забезпеченні правового захисту ВПО повинна відігравати все ж таки держава [52].

Необхідно зазначити, що 1 жовтня 2014 року Кабінетом Міністрів України було видано Постанову «Про облік внутрішньо переміщених осіб», де наголошувалося про створення «Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб» та затверджено «Порядок оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи» [51].

За даними Мінсоцполітики станом на 24 червня 2020 року в Україні налічується 1 448 2345 внутрішньо переміщених осіб з територій анексованого Криму та зі сходу країни, де проходять бойові дії [56].

На нашу думку, доцільно навести дані щодо кількості внутрішньо переміщених осіб за останні п'ять років. Дані наведені за даними Мінсоцполітики на січень кожного року.

Таблиця 2.1.

Кількість внутрішньо переміщених осіб з території анексованого Криму та зі сходу України

	Роки				
	2016	2017	2018	2019	2020
Кількість внутрішньо переміщених осіб	1 709 083	1 652 512	1 492 100	1 512 435	1 433 454

Із таблиці бачимо, що кількість внутрішньо переміщених осіб переважно зменшується. На нашу думку це пояснюється тим, що процес активної внутрішньої міграції дещо стабілізувався, оскільки, як бачиться, фаза активності вже позаду: внутрішньо переміщені особи знайшли місця проживання в регіонах України або за кордоном,

працевлаштувалися відповідно до професійних можливостей та соціально-економічного потенціалу регіону проживання тощо. В нових умовах життя ВПО потребують соціальної, матеріально-фінансової, юридичної, педагогічної та психологічної допомоги й підтримки. Супутнім чинником при цьому є постійний стрес, зумовлений вимушеним переїздом, порушенням родинних і дружніх зв'язків, стабільності побуту і звичного способу життя, можливою втратою місця навчання та роботи, зміною соціального статусу тощо. Подібний стан провокує або підсилює виникнення у переселенця відчуття дискомфорту, зниження соціальної активності, падіння рівня критичного мислення та самооцінки, зростання внутрішньої тривожності, агресивності, відчуття себе як чужинця, проекція на самого себе ворожого (нерідко уявного) ставлення з боку корінних мешканців. Відтак, проблема соціальної роботи з ВПО в сучасній Україні є не тільки політичною, економічною, але й соціальною, вимагаючи комплексного інтегративного підходу з використанням значних ресурсів для її хоча б часткового розв'язання.

Варто наголосити на тому, що ВПО відносять до групи внутрішньої міграції, зумовленої некерованими, стохастичними та евентуальними факторами, такими як війни, техногенні катастрофи, політичні катаклізми тощо. Перебуваючи *de facto* у стані війни, Україна постала перед проблемою переселенців із зони бойових дій та тимчасової окупації. Згідно з принципами ООН з питання щодо переміщення осіб усередині країни, яке прописано у «Керівних принципах з питань про переміщених осіб всередині країни» особи, переміщені всередині країни, визначаються як «... окремі особи, чи групи осіб, які були змушені залишити свої помешкання, або місця постійного проживання в результаті, або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або спричинених діяльністю людини лих, чи техногенних

катастроф, і які не перетнули міжнародно-визнаних державних кордонів» [54].

Відповідно до діючого законодавства України внутрішньо переміщеною особою є «громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [18, ст.1].

Як можна бачити, соціально-політичний статус ВПО є чітко експлікованим як в міжнародній так і у вітчизняній соціально-правовій практиці. У широкому розумінні, ВПО – це люди, котрі за рядом незалежних від них причин змінюють простір існування без втрати прав і свобод, гарантованих діючим законодавством. Натомість ВПО набувають прав користування певним діапазоном соціальних пільг, передбачених спеціальними правовими актами. З огляду на це важливо знайти та задіяти резерви активізації держави і громадянського суспільства, пов'язані з поліпшенням життя ВПО, котрі в даному контексті є клієнтами, які отримують послуги від держави (переважно) та суспільства; вони виступають носіями соціальних, матеріальних, культурних та інших потреб, спосіб задоволення яких є індикатором реального ставлення до ВПО. В умовах реальної війни в Україні соціальна робота з ВПО може бути стабілізуючим чинником запобігання деструктивним процесам у суспільстві, оскільки представники ВПО набувають можливості для самовираження та розвитку своїх потенціалів як соціальних суб'єктів. Діючи в широкому мозаїчному просторі приватних інтересів, вони проходять, у складі суспільства, демократичну школу самоорганізації та самоуправління.

Як свідчать дані сайту «Переселенці очима соціологів» більшість ВПО переселяються у регіони, розташовані на незначній відстані від місця попереднього проживання, що може свідчити про намір повернутися в перспективі до покинутих домівок. Варто також враховувати, що надмірна кількість переселенців у окремо взятому регіоні створює додаткове навантаження на інфраструктуру області, району або міста, перенасичує ринок праці та вимагає вирішення проблем забезпечення житлом, місцями в дитячих садках, школах, медичних та інших закладах. Слід враховувати думку соціологів, котрі своїми дослідженнями доводять: частина представників ВПО мають намір знайти нове постійне місце проживання не в тих регіонах України, звідки виїхали. Наприклад, серед громадян, які переїхали в західні регіони України, відсоток таких громадян складає 45 % [49].

Розмірковуючи щодо соціально-правового статусу внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні необхідно виокремити три групи соціальних проблем, обумовлених негативними соціальними явищами у суспільстві. Теоретичний аналіз соціальних проблем ВПО в Україні у період 2014-2020 років дозволяє виділити наступні групи, які нами представлено у вигляді схеми (рис.2.1.) та роз'ясненням до неї.

Соціальна проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні:

I. Проблеми суб'єктів внутрішньої міграції.

1) Дезадаптація і десоціалізація: ці явища треба розглядати як контрадикторні відносно понять «адаптація» та «соціалізація». У найбільш загальному вигляді соціалізація є процесом «... становлення індивіда як суб'єкта соціуму, формування в нього особистісних якостей, ціннісних установок, поведінкових моделей, що дозволяють адаптуватись до даної політичної системи і виконувати в ній певні функції. Додамо, що цей процес є складним, багатоаспектним; він характеризується впливом на людину певного комплексу факторів: внутрішніх та зовнішніх. До перших відносяться механізми реагування

індивіда на певні стимули, прояви соціальної активності самої людини, аспекти її суспільно-політичного досвіду. Другі – це цілеспрямовані та стихійні чинники навколишнього середовища: політичні інститути, соціальні групи, друковані та електронні засоби інформації, окремі особистості» [53, с. 380-381].

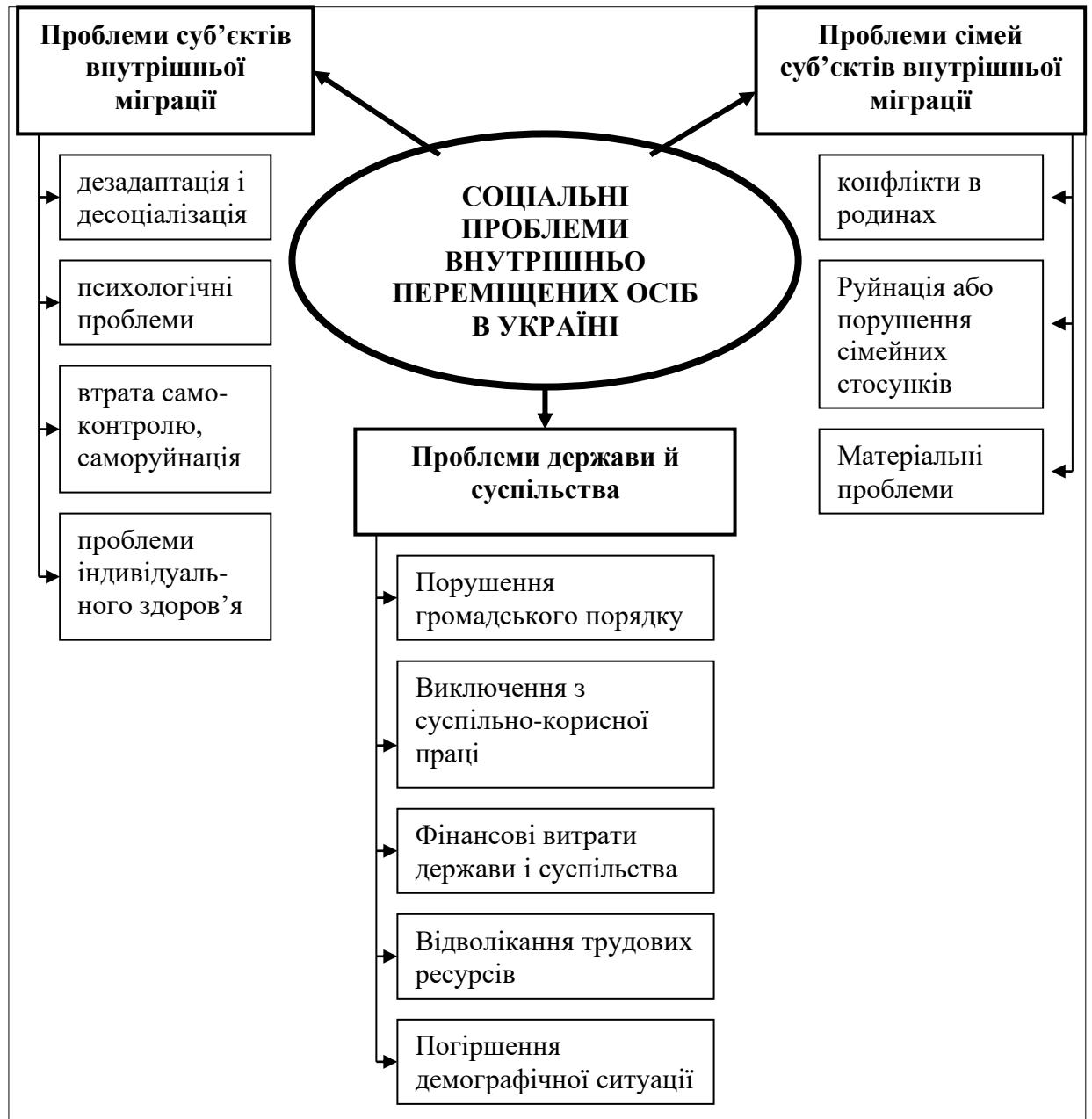

Рис.2.1. Соціальна проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні.

2) Психологічні проблеми полягають в тому, що особистість демонструє (маніфестує) власну нестабільність (несформованість світогляду), а також розірваність соціальних зв'язків внаслідок зміни місця проживання і втрати звичних умов існування.

3) Втрата самоконтролю, саморуйнація (автодеструкція). Зниження / відсутність самоконтролю спостерігається у разі несвідомого вчинення злочину ніби з відчуттям «роздвоєння» або «за наказом якоїсь вищої сили», що особливо яскраво простежується в комплексі з іншими проявами девіантної поведінки, такими, як наркоманія, алкоголізм, лудоманія (хвороблива тяга до гри), агресія. Подібна поведінка активує прояви депресії, редукцію інстинктів самозбереження та, як наслідок – явною саморуйнацією (автодеструкцією) особистості у антропо-біологічному, духовно-ціннісному і соціально-поведінковому аспектах.

4) Проблеми індивідуального здоров'я: значна кількість представників ВПО мають проблеми з алкоголем, наркотичними речовинами, психотропними засобами з метою зміни «картини світу», уявного покращення психічного стану, що провокує цілу низку соматичних і психічних захворювань.

II. Проблеми сімей суб'єктів внутрішньої міграції.

1) Конфлікти в родинях. Сучасні дослідники зазначають, що «...за очевидною причиною конфлікту стоїть реальна соціальна потреба, соціальний інтерес чи вигода, які часто-густо можуть не збігатися з потребами особистості, а скоріше нав'язуватися ззовні. При цьому незадоволення соціальних потреб (у визнанні, належності, соціальному статусі тощо) чи невідповідність соціальним експектаціям сьогодні може відчутно перешкоджати самоактуалізації особистості, її благополуччю в різних сферах життя. Тож кожен член суспільства, зацікавлений в оптимальній взаємодії із соціумом, вимушений щодня долати, окрім соціальних, ще й внутрішні конфлікти. На цьому рівні важливими

видаються особистісна та соціальна зрілість, мотивація, локус контролю, рівень самоактуалізації, емоційна стійкість тощо» [23, с. 142].

2) Руйнація або порушення сімейних стосунків. Зміна родиною місця проживання, в ситуації, коли частина сім'ї переїжджає до інших регіонів України, а окремі члени її залишаються на тимчасово окупованих територіях в силу ряду побутових або й навіть політичних причин, впливають на міцність взаємостосунків сім'ї, приносять великі проблеми в її існування взагалі як сім'ї, порушують соціальний та психологічний зв'язок між членами сім'ї та призводять до руйнації сімейних стосунків. Діти при цьому виховуються в неповній та конфліктній сім'ї.

3) Матеріальні проблеми. Відчутні матеріальні збитки внаслідок вимушеного переселення, втрата попереднього місця роботи або служби, проблеми з працевлаштуванням на новому місці проживання провокує значне погіршення матеріального стану сім'ї ВПО, аж до повної або часткової неспроможності її членів забезпечити власні мінімальні життєві (вітальні) потреби. У окремих випадках члени родини ВПО заради матеріальної вигоди вдаються до протиправних дій – грабунку, шахрайства, крадіжки та навіть до вчинення злочинів проти членів власної родини.

III. Проблеми держави й суспільства, зумовлені внутрішньою міграцією в Україні.

1) Порушення громадського порядку. Є підстави констатувати, що складні обставини життя, в які потрапляють вимушені переселенці, провокують їх на протиправні дії, які здебільшого спрямовані на протестні дії, порушення усталених у суспільстві настанов, порядків і норм.

2) Виключення з суспільно-корисної праці. У соціальному розумінні «...внутрішні мігранти із зони АТО є достатньо дезадаптованою частиною населення, їх заняття є паразитичною формою

існування, що виражається, насамперед, в ухиленні (або повному виключенні) від суспільно корисної праці, тобто формою, яка створює свого роду альтернативний спосіб життя, який не передбачає в якості основної норми трудовий процес. Великі численні групи людей виключені з трудового процесу, не сплачують податки і не беруть участі у створенні матеріальних благ суспільства» [13, с. 63].

3). Фінансові витрати держави і суспільства в зв'язку із видатками із державного бюджету на допомогу внутрішньо переміщеним особам. У 2020 році Кабінетом Міністрів України було спрощено механізм отримання щомісячної адресної допомоги ВПО для компенсації витрат на оплату житла (у тому числі – ЖКХ) в період карантину. «Відтак, у разі, якщо закінчення поточного шестимісячного строку виплати грошової допомоги відбулося в період дії карантину або обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19), та протягом 30 днів з дня його відміни, призначення грошової допомоги на наступний шестимісячний строк здійснюється без подання відповідної заяви та документів, які були передбачені раніше, у такому ж розмірі, в якому вона виплачується в поточному шестимісячному строку. Окрім того, визначені строки не зараховуються у період перебування на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, Автономній Республіці Крим і м. Севастополі» [24].

4). Відволікання трудових ресурсів на вирішення проблем вимушених мігрантів із зони АТО / ООС, а саме – лікарів, психологів, працівників правоохоронних органів, соціальних працівників, педагогів, державних службовців, працівників ЖКГ, професійна діяльність яких є безумовно важливою для груп населення, що потребують особливого ставлення.

5). Погіршення демографічної ситуації в Україні. Ключовим чинником загрози для демографічного стану в країні постає низький рівень матеріального забезпечення ВПО, соціальна невлаштованість,

відсутність житла і роботи, родинних зв'язків, що зумовлює різке зниження народжуваності серед представників даної категорії громадян.

Слід погодитися з думкою сучасних вітчизняних дослідників, що «у ситуації невизначеності і неясності, навіть стосовно найближчих перспектив, для примусово внутрішньо переміщених осіб найбільш актуальною проблемою стає пошук своєрідного оптимуму між адаптаційною стратегією виживання та установкою індивідуума на активні дії з метою повноцінної участі в трудовій діяльності. Саме праця слугує не лише джерелом матеріальних статків, необхідних для підтримки життєдіяльності, але й засобом задоволення соціальної потреби в самовираженні. Однак напруга на місцевих ринках праці через істотне збільшення пропозиції робочої сили за рахунок вимушених переселенців не дає можливостей задоволення цієї потреби» [44, с. 138].

Із наведених міркувань випливає, що робота, зокрема – соціальна, з ВПО, починається з такого конструктиву, як активність та відповідальність. Тільки внутрішньо вільні, активні, свідомі, небайдужі, патріотично налаштовані громадяни здатні спільно контролювати державу, стримувати її від прагнення узурпації повноважень за рахунок анексії громадянських прав у найширшому діапазоні. Як волонтери так і представники тих груп населення, на котрих спрямовано волонтерську діяльність, повинні бути активними – нести відповідальність, оскільки бути пасивним (за А. Етціоні) [67] – це бути під контролем. «Бути» в цьому контексті означає бути в процесі життя, у процесі соціальних турбуленцій та суспільних потоків. Щодо відповідальності, то А. Етціоні визначає її як відповідальність у соціальній взаємодії, в можливості бути активним творцем.

Вищевикладене дає підстави зробити висновок стосовно того, що перспективи розвитку волонтерства мають вповні чіткі обриси та напрями реалізації в соціально-політичному просторі в сучасній Україні. Діяльність волонтерських центрів актуалізує той соціальний

потенціал, який може успішно протистояти збанкрутілому режиму попередньої політичної влади та сприятиме реалізувати українську ідею про суверенну державу та розвинене громадянське суспільство. Відтак, розглянемо специфіку волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні.

2.2. Специфіка волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб

У демократичному політичному просторі принципово нового змісту набуває процес впливу громадських організацій, зокрема – волонтерських організацій, на суспільство та державу. Об'єднуючись у різноманітні організації, індивіди встановлюють між собою відносини вельми широкого спектру, реалізують свої підчас різновекторні наміри, забезпечуючи тим самим гармонійний, продуктивний, перспективний розвиток суспільства, тобто змінюють його відповідно загально визнаному перспективному ідеалу, орієнтуючись на той контент цінностей, без яких подальший розвиток громадянського суспільства і держави неможливий. Під впливом громадських організацій суспільство в своєму розвитку рухається від ідеалізованої реальності до реалізованого ідеалу.

Варто вказати, що у квітні 2016 року було організовано Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України. Процес відбувся через реорганізацію Державного агентства України з питань відновлення Донбасу та об'єднання його з Державною службою України з питань Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Подібне новоутворення дозволить формувати та реалізовувати державну політику в процесі відновлення й встановлення миру на територіях, постраждалих унаслідок військових дій Російської Федерації проти суверенної України. Основними завданнями міністерства є «... формування та реалізація

державної політики щодо: тимчасово окупованої території України, кінцевою метою якої є реінтеграція зазначеної території та її населення в єдиний конституційний простір України; окремих територій Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, кінцевою метою якої є реінтеграція зазначеної території та її населення в єдиний конституційний простір України; внутрішньо переміщених осіб із тимчасово окупованої території України й окремих територій Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, сприяння реалізації їх прав і свобод, створення умов для добровільного повернення таких осіб до покинутого місця проживання (реінтеграція) або інтеграції за новим місцем проживання в Україні; застосування норм міжнародного гуманітарного права на території України; координації діяльності з надання гуманітарної допомоги цивільному населенню під час збройних конфліктів; розбудови миру, відновлення і розвитку Донецької та Луганської областей» [7, с. 216-217].

У контексті заявленої теми слід підкреслити, що для України початку XXI століття волонтерський рух, зокрема – серед молоді, набуває особливої актуальності, адже за останні два десятиріччя українське суспільство зазнало низку корінних соціально-політичних змін. Соціальним підґрунтям сучасної парадигми волонтерської діяльності слід вважати, на нашу думку, положення про те, що сучасні волонтерські організації різного ступеню розвитку являють собою модернізовані посттрадиційні соціальні конструкції, які функціонують і розвиваються в контексті соціального реалізму на принципах свободи, рівності, справедливості, солідарності, суспільного прагматизму. Волонтери характеризуються високим рівнем мобільності – територіальної, соціальної, професійної – що пов'язано з відсутністю / слабкістю суспільних та економічних зв'язків, наявністю доволі значного адаптаційного потенціалу. Саме волонтери є тією частиною населення, в

якій зосереджений суттєвий потенціал соціальної та інтелектуальної енергії; в цьому форматі діяльності волонтер прагне самоосмислення, самопізнання, самовдосконалення, самооцінювання, самоповаги та, безумовно, самореалізації.

Як показують події останніх років, дії української влади стосовно проблем внутрішньо переміщених осіб носять переважно декларативний характер. Безумовно погодимося з думкою М. Малихи про те, що «фактично допомогою даній категорії населення займаються волонтери, приватні підприємці та самі місцеві жителі тієї чи іншої області, в яку переселяють вимушених мігрантів. За умов військового конфлікту це є необхідним, проте держава повинна координувати та врегульовувати дані процеси, однак на сьогодні фактично відсутня система обліку та реєстрації тимчасово переміщених осіб. Зволікання влади у прийнятті та втіленні у життя відповідних законів стосовно внутрішньо переміщених осіб ускладнює роботу з даною категорією населення та знижує ефективність допомоги» [40, с. 9].

Коментуючи динамічний розвиток волонтерства в Україні у більш широкому контексті у зв'язку з масштабними суспільними процесами, заступник директора Інституту соціології НАН України Є. Головаха зазначає: «В Україні стало значно більше людей, які вважають, що вони повинні щось робити не для себе, а для інших.... Феномен волонтерства зробив українців більш щасливими саме тому, що вперше в історії привніс до українського концепту щастя задоволення від допомоги іншим» [10].

Вітчизняна дослідниця Е. Лібанова вказує на те, що активізація волонтерського руху рішуче протистоїть традиційному українському патерналізму: «Дуже важливо, що є люди, які розуміють: від влади нічого не треба чекати – ні доброго, ні поганого, – і просто роблять свою справу. Наразі – допомагають армії». «Взагалі такого ентузіазму ніхто не очікував – ні наші фахівці, ні європейські, ні американські. Проте він

з'явився. Це дозволяє людям усвідомити свої спільні інтереси, об'єднатися» [31].

Сформулювавши ключові пункти дослідження, ми можемо стверджувати, що волонтерська діяльність об'єктивно покликана виступати не тільки в ролі об'єкта соціальних інновацій, але й у ролі їх активного суб'єкта, оскільки від того, як розвивається в суспільстві волонтерство, залежить майбутнє нашої країни. Протиріччя в соціальному плані, контрадикторність переконань у суспільстві провокують посилення диссенсусу щодо єдиного підходу до бачення сучасного та майбутнього держави, її місця в сучасному глобалізованому світі. Для сучасних волонтерів характерною є актуалізація буттєвих новацій, неприйнятних для представників старшого покоління: це прагматизм і здоровий цинізм, відсутність безпідставного романтизму та пафосу, формування меркантильності й цинічного практицизму, інформаційна незалежність, орієнтація на європейські ціннісні патерни, суперництво та амбітність, енергійність та рішучість, мобільність та готовність до конфліктних стосунків не тільки з інститутами громадянського суспільства, але й державними структурами.

Слідуючи визначеному підходу, логічно стверджувати, що волонтерська діяльність у сучасній Україні характеризується значною кількістю незвичних для світової практики волонтерства напрямів діяльності, створюючи не тільки систему допомоги нужденним особам та соціальним групам, але й адекватну систему планування та реалізації рішень, орієнтованих на більш результативне виконання функцій відповідними державними структурами та інститутами громадянського суспільства. Роль волонтерських організацій у вирішенні низки гострих проблем ВПО, є загально визнаною, але невирішеними залишаються багато важливих питань, які гальмують повноцінну реалізацію внутрішнього потенціалу волонтерського руху, а саме:

а) відчутне зниження рівня добродійних пожертвувань від громадян на користь, зокрема ВПО внаслідок падіння активності населення (ефект звикання – навіть гострі соціальні проблеми з часом рутинізуються, стають повсякденними) та зниження рівня матеріального становища внаслідок неефективності вітчизняної економіки;

б) окремі прогалини в законодавстві України та недолугість місцевих рішень, що значно ускладнює системну волонтерську діяльність, а також знижує ефективність зусиль у напрямі рекрутування нових членів у волонтерські організації;

в) прояви незацікавленості чиновників (на різних рівнях – від центрального до локального), консерватизм і рутинерство урядових структур та органів місцевого самоврядування, що загалом знижує результативність волонтерської діяльності як на місцях так і в регіонах;

г) недостатність ефективності популяризації волонтерського руху в суспільстві, зокрема – в школах, ліцєях, коледжах і закладах вищої освіти, як цивільних, духовних так і військових;

г) практична відсутність результативної та регулярної комунікації між волонтерами і суспільством, державними органами, засобами масової інформації, хоча варто відзначити активізацію в 2014–2020 роках волонтерських організацій у соціальних мережах, на телебаченні, у друкованій пресі тощо;

д) наявність окремих випадків недоброчесності з боку волонтерів, поява в суспільстві так званих «псевдоволонтерів», котрі використовують у своїх корисливих інтересах гуманні прагнення та бажання допомогти нужденним переважної частини сучасних українців;

е) збереження в суспільній свідомості значної кількості українців радянських ментальних атавізмів відносно того, що волонтерство – це дитяча гра на зразок славнозвісних «тимурівців», а соціальними проблемами населення (конкретних соціальних груп) має займатися

тільки держава у відповідності з популярним у радянські часи принципом патерналізму;

є) певна недостатність державного і громадського контролю, в особі спеціальних органів, за матеріальними коштами, які опиняються в руках волонтерів та не завжди спрямовуються за призначенням, зокрема – на потреби ВПО;

ж) зниження у волонтерів мотивації діяльності, а також фізична, емоціональна та психічна втома, емоційне «вигорання», викликані нерідко екстремальними умовами діяльності на тлі недосконалості діючого законодавства щодо безпеки волонтерської діяльності.

Враховуючи вищевикладене, фактично можна говорити про те, що основним контрфактором формування розвиненої системи волонтерської діяльності в Україні вбачається наявність у суспільній свідомості рудиментів радянської минульщини, в умовах якої «...індивід характеризувався незацікавленістю стосовно минулого, згодою із сьогоденням та невизначеністю відповідно майбутнього. Зміни у політичному житті країни, еволюція суспільної правосвідомості відбуваються повільно й не завжди передбачувано, але перехідний період має і певні позитивні прояви: підсилюється громадянська згода, зростає національна самосвідомість, концентруються зусилля інколи ще аморфних асоціацій громадянського суспільства задля єдиної мети – повної руйнації проявів старого, тоталітарного режиму й побудови нового, демократичного» [53, с. 390].

Доречно відзначити, що українське суспільство вимушено в досить стислий термін відреагувати на проблему ВПО адекватно, системно та організовано; при цьому активізувати наявні ресурси з тим, щоб надати соціальну підтримку вказаній категорії громадян. Специфіка волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб набуває в сучасних умовах концентрованої форми, зважаючи на те, що в умовах серйозних економічних проблем і браку часу необхідно сформувати

відповідні механізми реалізації волонтерської діяльності щодо ВПО. Одним із таких механізмів постає система соціальних служб, провідну роль у якій відіграватимуть різноманітні державні та громадські організації, в тому числі – волонтерські. Аналіз стану внутрішньо переміщених осіб на території, зокрема, Херсонської області, демонструє готовність державних органів, місцевих жителів, приватних підприємців, волонтерів до надання їм відповідної допомоги. Це є переконливим свідченням консолідації з боку тих, хто допомагає вимушеним мігрантам та сприяє подоланню відчуження відносно них, особливо з зони проведення ООС, через численні людські втрати в ході військової агресії Російської Федерації проти України. Саме тому роль та діяльність не тільки держави, але й громадських (волонтерських) організацій мають бути більш рішучими, масштабними та перспективно орієнтованими.

Однак, слід зазначити, що відцентрові, з боку держави, імпульси, спрямовані на створення та функціонування волонтерських організацій на конвенціональних засадах навряд чи будуть результативними – структури такого роду генези виглядають забюрократизованими та підконтрольними владним структурам. Натомість волонтерська діяльність має бути чітко інкорпорована в систему інститутів громадянського суспільства та являти собою органічні компоненти координаційної взаємодовіри та субординаційної автономності. Перспективні прорахунки й тактичні промахи організаторів і координаторів сучасної волонтерської діяльності призводять до стану, про який сучасний американський політолог Джей Форрестер із певним сарказмом писав: «За погіршенням ситуації слідує зусилля, які її ще більше погіршують» [63].

Варто додати, що показовим в даному контексті є трансформація волонтерства з групи невиробничого характеру в амбівалентну соціальну групу, яка бере безпосередню участь у матеріальному й духовному виробництві. Волонтерська діяльність в сучасній Україні,

зокрема – відносно ВПО, характеризується проявом феномена конгеніальності в інтенціях, поглядах, поведінці, суспільних проявах, а також у певному радикалізмі, готовності волонтерів брати участь у революційних перетвореннях і еволюційних трансформаціях на благо майбутньої України. Але слід також констатувати: політична турбулентність, економічна нестабільність, суперечливість та низька результативність суспільних процесів, що провокують тяжке матеріальне становище більшості українців, низький соціальний статус та невизначеність майбутнього представників окремих соціальних груп, у тому числі – ВПО, катастрофічно знижують авторитет державних органів влади, конкретних місцевих політиків та довіру до них. Як наслідок, спостерігається прогресуючий песимізм значної частини активістів-добродійників, руйнація і без того слабкої єдності індивідуальної доброчинності та суспільної справедливості. Екстремальні в певних обставинах умови діяльності волонтерських організацій у сукупності з їх недовірою до владних структур призводять до актуалізації явища, яке називається політичним ресентментом (англ. *resentment* – відчуття образи, невдоволення).

Слід прийняти оцінку ситуації, сформульованої стосовно умов діяльності волонтерських організацій, такою, що сучасне українське суспільство стоїть на шляху вирішення значного комплексу соціально-культурних і політико-економічних проблем, від вирішення яких залежатиме і формат волонтерської діяльності щодо ВПО. Формування системи волонтерської діяльності в сучасній Україні – складний, суперечливий і далекий від завершення процес. На відміну від традиційних практик, розгортання волонтерської діяльності в нашій державі відбувається і під тиском глобальних трансформаційних процесів, і в межах вітчизняного комплексу соціальних, політичних, культурних, технологічних трансформацій, характерних для держав транзитивної демократії. Простір подібних змін і формування практик в

країнах перехідних демократій є дуже об'ємним та різноманітним і значною мірою залежить від базових цінностей культурно-цивілізаційного змісту.

Отже, в другому розділі дослідження нами було розглянуто та проаналізовано особливості волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб у вітчизняних соціальних практиках періоду 2014–2020 років. У наступному розділі нами будуть розглянуті практичні напрями, формат і контент волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб. Зокрема, буде презентовано авторську модель діяльності Волонтерського центру по роботі з ВПО на базі вищого навчального закладу, а також будуть висвітлені проблеми та перспективи розвитку волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб у вітчизняних реаліях.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИЧНІ ШЛЯХИ РЕАЛІЗАЦІЇ СИСТЕМИ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

3.1. Авторська модель діяльності волонтерського центру по роботі з внутрішньо переміщеними особами на базі вищого навчального закладу

Сучасний етап розвитку суспільства зумовлює необхідність підходу до соціальних практик, зокрема – волонтерської діяльності, як до базового механізму репродукції суспільного-політичної культури, підвищення якості національного соціального ресурсу, потужність якого визначає відповідність процесу й умов життя соціуму динамічним, таким, що постійно змінюються та диверсифікуються, вимогам, інтенціям і запитам суб'єктів, задіяних у процесі організації суспільного життя. Суспільство стає дедалі більше людиноцентристським: індивідуальний розвиток особистості в сучасних умовах є, з одного боку, визначальним індикатором прогресу, а з іншого – головною передумовою подальшого розвитку суспільства. Гуманістичний підхід у соціальних практиках, здійснюваний у руслі філософської концепції антропоцентризму, передбачає концентрацію уваги на індивідуальності людини, її особистості, а також спрямування на свідомий розвиток самостійного критичного мислення членів суспільства, які усвідомлюють, що подальший розвиток усіх сфер життя соціуму неможливий без вирішення цілого спектру політичних, економічних, морально-духовних проблем.

Цілком логічним вбачається твердження стосовно того, що в результаті характерних для сучасної соціокультурної реальності процесів відбувається актуалізація питання конструювання елементів існуючої дійсності, створення моделі компонентів соціальної системи, яка б

відповідала дедалі жорсткішим вимогам сучасного, стрімко змінюваного світу. У зв'язку з цим проблема моделювання набуває оновленого гносеологічного статусу, крім цього – значно розширюється методологічна база пізнання соціальної реальності, використовуються технології, що забезпечують процес створення необхідної моделі соціокультурної реальності з фокусом уваги на її спрямування в майбутнє – найближче або віддалене. Подібний стан речей активізує необхідність дослідження пізнавальних засад моделювання як методу пізнання соціуму в різних його вимірах; це в свою чергу сприятиме експлікації параметрів моделі нової соціальної реальності в сучасному глобалізованому суспільстві.

У сучасній науці «... моделювання виступає як метод дослідження, наукового пізнання об'єктів різної природи за допомогою моделей. У процесі моделювання теоретичне або практичне дослідження об'єкта здійснюється опосередковано через побудову та вивчення допоміжного штучного або натурального аналогічного йому об'єкта, який знаходиться у певній об'єктивній відповідності з пізнавальним об'єктом, здатен заміщувати його на певних етапах пізнання і дає в результаті його дослідження інформацію про сам об'єкт, що моделюється. Отримані в результаті моделювання вихідні дані переносяться за відповідними правилами на досліджуваний об'єкт, який називають «оригіналом», а об'єкт, що його заміщує в ході дослідження, і є умовним образом об'єкту, що формує уявлення про нього в деякій формі, відмінній від реального існування цього об'єкта, є способом відображення процесів, які відбуваються в реальному об'єкті, моделлю» [65].

Слід вказати на те, що поняття «моделювання» використовується в науці «... як в широкому, загальнопізнавальному сенсі, так і в вузькому – як специфічний спосіб пізнання, при якому одна система (об'єкт дослідження) відтворюється в іншій (моделі). У літературі з наукової

методології понині відсутнє єдине розуміння даного методу пізнання. В основному можна спостерігати два крайніх підходи до моделювання: ототожнюючи моделювання з самим пізнанням або відображенням та, навпаки, звуження поняття наукового моделювання, що виражається в ототожненні його з деяким видом моделювання (наприклад, математичним)» [45, с. 59].

Якщо в минулому, навіть недалекому, класичною розглядалася соціальна модель взаємодії суспільства і держави, то в умовах сьогодення – обидва компоненти інтеракції – і держава, і суспільство, розглядаються як такі, що динамічно змінюються, взаємно впливають і залежать один від одного. Когнітивними репрезентаціями вказаних моделей є такі соціально-політичні уявлення, як політична соціологія, соцієтологія, соціальна політика, що посідають все більш значне місце в сучасних наукових характеристиках суспільства. Вибір суспільством конгеніальної йому соціальної моделі залежить від превалюючих у даному суспільстві світоглядних моделей, аксіологічних патернів та духовно-культурних пріоритетів. Складність полягає в часті неузгодженій синергетиці вказаних факторів; відтак – виникають проблеми вибору та ієрархії цінностей як у розробці генеральної стратегії моделювання соціальної реальності, так і в тактичних, локальних питаннях специфіки висвітлення тієї або іншої складової конкретної моделі.

Сучасні дослідники стверджують, що «будь-яка модель є релевантною, якщо її можна емпірично спростувати. Своєю чергою модель стає прогнозом, який за сприятливих обставин самореалізується. Все це властиво сучасному динамічному суспільству, моделювати процеси якого непросто. Проте усталена соціальна ситуація наповнена повсякденними подіями, що повторюються за причинно-наслідковим характером і тому піддаються статистичним узагальненням. Отже, моделювання соціальних процесів сталого розвитку в українському

суспільстві набуде актуальності з завершенням у країні системної кризи» [2, с. 45].

У широкому розумінні моделювання дає можливість досліднику отримати наступні результати:

1) вибір оптимального варіанта моделі здійснюється згідно з ситуацією, що склалася, відповідно до критеріїв – результативність та якість вирішення соціальних завдань та обмеження, як витрати часу та ресурсів, вкладених у розробку моделі;

2) моделі є доступнішими та менш затратними відносно оригіналу, внаслідок чого витрати на дослідження значно скорочуються, тому при одних і тих же ресурсних витратах за допомогою моделювання можна досягти набагато більших результатів, ніж в процесі дослідження об'єкта-оригіналу *in vivo* (лат. «в житті»);

3) модель зазвичай компактніше оригіналу, вона безумовно володіє конструктивністю, може бути представлена умозорово, збільшена або зменшена в сотні або тисячі разів, а також може входити в складні наукові побудови у вигляді певного конструктивного елемента;

4) над моделлю можна здійснювати такі трансформації, які неможливі при маніпулюванні з оригіналом: модель, приміром, можна відправити в майбутнє або минуле, помістити в такі умови, які в реальності навряд чи можливі, можна виконати будь-яку процедуру, на розсуд і фантазію дослідника;

5) піддаючи модель вказаним в пункті 4 перетворенням, дослідник отримує детальну характеристику найбільш істотних сторін об'єкта дослідження, а також відшукує такі форми впливу на об'єкт, за яких досягається його заданий стан або маніфестується будь-який корисний ефект, який може бути використаним у практичній діяльності.

Модель (соціальна) може бути представлена у вигляді множини (а) або у вигляді структурної схеми (б):

а) $A = \{a_1, a_2, a_3, a_4, a_5, a_6, a_7\}$, де a_1 – суб'єкт управління або регулювання, a_2 – цілі, a_3 – принципи, a_4 – зміст, a_5 – методи, a_6 – форми спільної діяльності суб'єкта і об'єкта, a_7 – об'єкт впливу.

б) Структурна схема моделі (рис. 3.1)

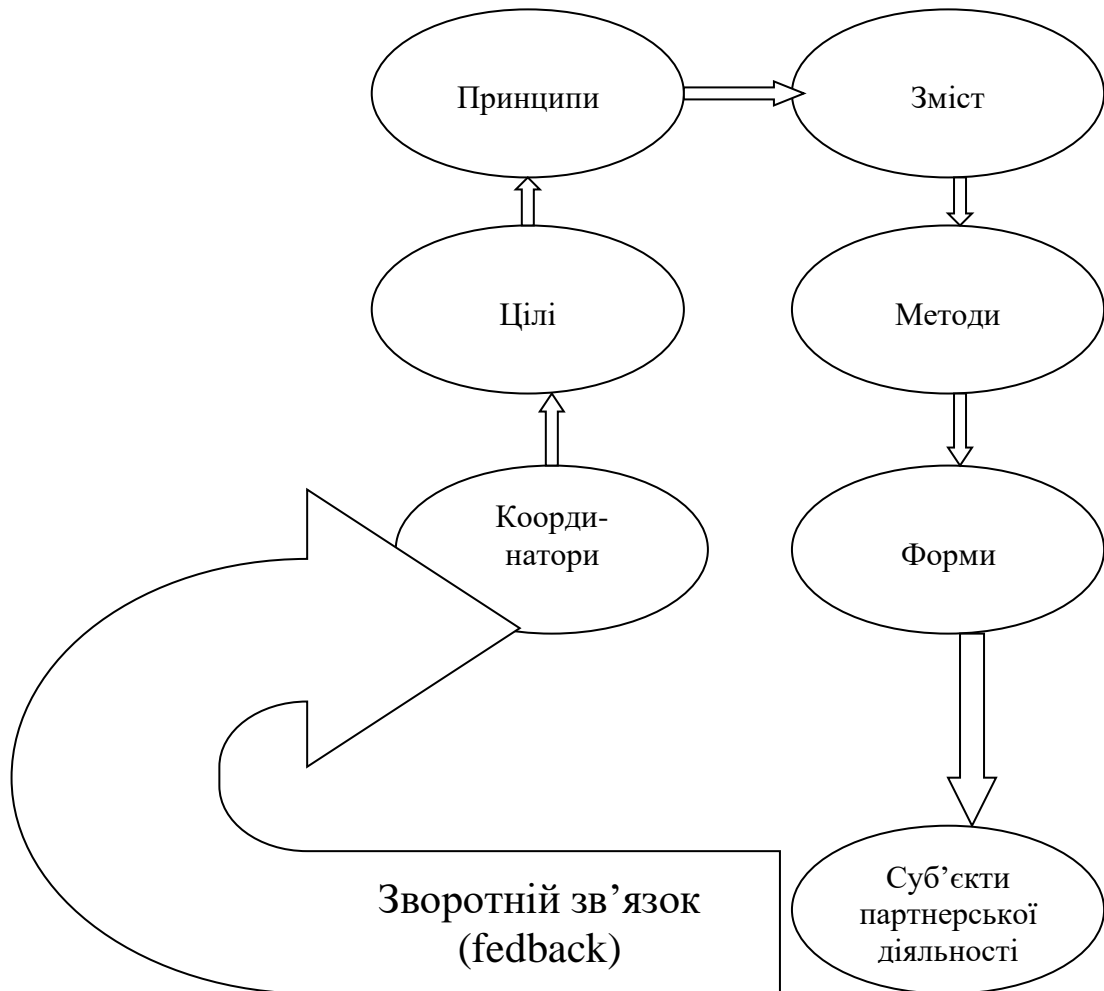

Рис.3.1. Структурна схема моделі

Модель у вигляді множини демонструє компоненти, розташовані в певному порядку, а модель у вигляді структурної схеми – компоненти та зв'язки між ними. Розробляючи модель, дослідник має брати до уваги те, що у процесі функціонування змодельована система буде намагатися прийти до рівноважного стану, і цей стан буде характеризуватися як екстремальний. У соціальній системі об'єктом управління є діяльність

елементів системи, а метою – розвиток вказаних елементів та відповідно – всієї системи. Модель має такі основні компоненти: мета, чинники, що впливають на систему, суперечності, які виникають при дії чинників, механізми зниження рівня їхньої дії, етапи соціальної технології та засоби, що застосовуються на кожному етапі.

Загальні положення моделі. Відповідно до заявленої дослідницької мети на основі теоретичного вивчення та порівняльної оцінки діяльності волонтерських організацій, діючих у сучасній Україні, в тому числі – діючих у навчальних закладах, нами запропоновано авторську *Модель діяльності волонтерського центру по роботі з внутрішньо переміщеними особами на базі вищого навчального закладу* (далі – Центр).

Мета моделі полягає в розробці, обґрунтуванні та демонстрації соціально-політичних та організаційно-інституційних умов, які слід розглядати як певні обставини, що мають сприяти успішному розвитку волонтерської діяльності в умовах конкретного навчального закладу; як соціально сприятливе середовище, як сукупність заходів, що мають забезпечити всебічний, гармонійний, перспективний розвиток осіб, котрим надається допомога, в конкретному випадку – ВПО.

Суперечності чинників функціонування системи, експлікованих моделлю, полягають в протиріччях між: існуючим законодавством щодо волонтерської діяльності та стохастичним і евентуальним характером процесів соціального простору, в якому здійснюється волонтерська діяльність; між суспільними змінами, які стимулюють продукування та застосування нових парадигм волонтерської діяльності та інерційними процесами, характерними для пострадянських держав; між реальною потребою суспільства в діяльності волонтерів, зокрема – відносно ВПО, та інерційністю суспільного мислення, обмеженого лабетами традиційних патерналістських парадигм.

Відповідно до заявленої дослідницької мети на основі теоретичного вивчення та порівняльної оцінки діяльності волонтерських організацій, діючих в сучасній Україні, в тому числі – діючих в навчальних закладах, нами запропоновано модель діяльності Волонтерського центру по роботі з ВПО на базі вищого навчального закладу. Як бачиться, модель може мати суттєвий потенціал для формування й розвитку волонтерської діяльності щодо ВПО в сучасній Україні, оскільки в умовах війни на території нашої країни статус життя, здоров'я та соціального благополуччя громадян, зокрема – із числа ВПО, є сутнісним підґрунтям сучасної системи ідей і цінностей громадянського суспільства; відповідно – актуалізується необхідність усвідомлення суспільних змін, які стимулюють продукування та застосування нових парадигм волонтерської діяльності, релевантних в конкретних соціальних, політичних, економічних і культурних умовах.

Вибір у якості ключового способу наукового пізнання процесу діяльності Волонтерського центру метод моделювання обумовлено тим, що реальний стан речей у діяльності волонтерів у контексті сучасної України, зокрема – на базі вищих навчальних закладів, є складним і неоднозначним, відтак – виникає потреба врахування специфіки простру, в якому закладається, формується та розвивається конкретний феномен суспільного життя. Моделювання дає можливість досліднику розглянути та порівняти властивості вибраних об'єктів шляхом вивчення подібних іманентних якостей інших об'єктів або їхніх моделей, котрі знаходяться у зв'язку з провідними об'єктами дослідження.

Розроблену нами модель пропонуємо для реалізації в умовах вищого навчального закладу «Херсонський державний університет»; це зумовлюється декількома *причинами*:

по-перше, в університеті навчаються студенти, котрі належать до категорії ВПО, відтак – проблеми цієї категорії населення близькі як

студентам так і викладачам, спеціалістам гуманітарних центрів, іншим суб'єктам освітнього процесу;

по-друге, географічна близькість Херсонської області до зони активних бойових дій робить проблематику волонтерської діяльності щодо ВПО гостріше, повніше та безпосередніше;

по-третє, в місті Херсон та області проживають тисячі представників ВПО, тому допомога волонтерів у плані надання соціальних послуг ВПО є безумовно актуальною для південних регіонів України, зокрема – для Херсонської області.

Соціально-політичні та організаційні умови функціонування і розвитку представленої моделі. Розглядаючи соціально-політичні та організаційні умови впровадження моделі, вбачається необхідним урахувати такі аспекти:

1. Реальною є наявність певних можливостей освітнього середовища та його роль у продукуванні, підтримці й розвитку різного роду процесів; іншими словами – напрями й інтенсивність інтеграції в соціальний простір, зокрема ідей, моделей, теорій, концепцій, можуть варіюватися відповідно до особливостей актуалізації потенціалу освітнього середовища.

2. Оцінюючи динаміку процесу впровадження моделі в соціальне середовище, необхідно відзначити, що умови є важливим фактором його результативності, оскільки вони складають саме те середовище, в якому моделі виникають, існують і розвиваються.

3. Соціально-політичні та організаційні умови слід розглядати як певні обставини, що сприяють успішному розвитку волонтерської діяльності; як соціально комфортне середовище, як сукупність заходів, що забезпечують всебічний, гармонійний, перспективний розвиток осіб, котрим надається допомога.

4. Упровадження в соціальний практичний простір теоретичних концепцій, орієнтованих на розвиток системи волонтерської діяльності,

має базуватися на положенні про те, що згаданий розвиток відбувається під впливом потрійної детермінації: середовища розвитку, вимог діяльності та духовних цінностей.

Розглянемо структурну схему моделі (рис.3.2.).

Структурно модель складається з кількох блоків.

Організаційно-методичний блок включає ряд структур (керівництво університету – ректор і проректор з питань гуманітарної та соціальної політики, керівник центру, студентське самоврядування, адміністративний відділ, заступники деканів з виховної роботи, заступник керівника по роботі з державними органами та органами місцевого самоврядування, сектор юридичної підтримки), в основу діяльності яких покладено ключові методологічні принципи волонтерської діяльності – цілісності, системності, соціально значущої спрямованості, людиноцентризму, безкорисливості, добровільності, законності діяльності, емпатії, рефлексивності. На вказаних вище принципах, які концептуально визначають організаційні засади волонтерської діяльності, базується діяльність інших блоків.

Мотиваційно-інформаційний блок включає наступні структури: заступник керівника Центру з проектної діяльності, відділ інформації, відділ рекрутування волонтерів, проектна команда, відділ освітніх програм,

Змістовно-діяльнісний блок містить наступні структури: відділ по роботі зі студентами, промоут-команда, сектор з питань навчання волонтерству, сектор по роботі з ВПО в місті, відділ соціальних програм, відділ гуманітарно-культурних програм.

Оціночний блок включає сектор зворотнього зв'язку та оцінки діяльності.

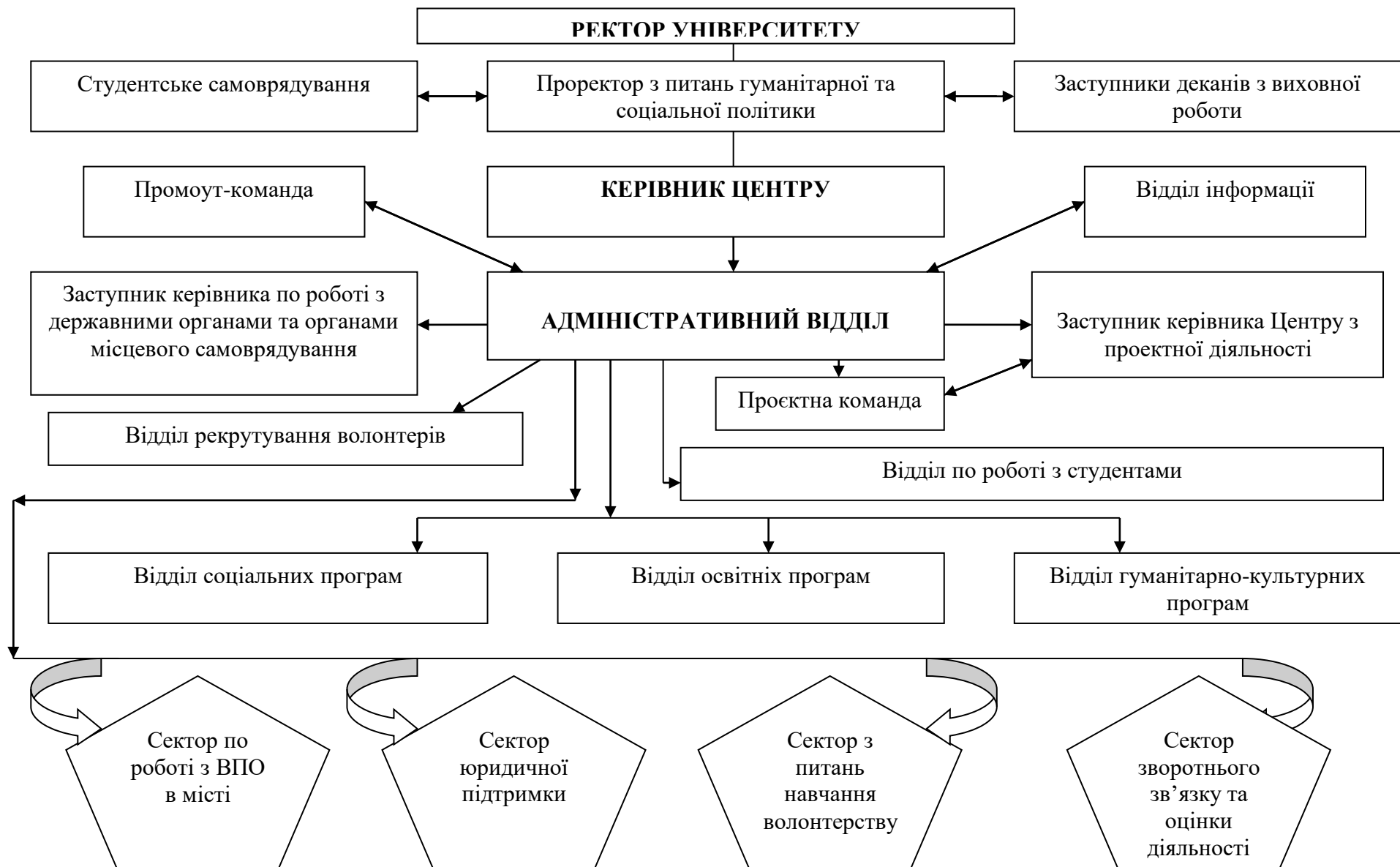

Рис. 3.2. Модель діяльності Волонтерського центру по роботі з ВПО на базі вищого навчального закладу

Реалізація моделі. Відповідно до вищевикладеного, підкреслимо – середовищем реалізації заявленої моделі є, у широкому розумінні, громадянське суспільство, оскільки без вільної, відповідальної, освіченої, духовної особистості суспільство, яке претендує на визначення громадянського, не може існувати в принципі. Визначимо *ключові задачі діяльності Центра*, модель якого представлена:

- 1) популяризація волонтерського руху в межах, принаймні, Херсонської області та обласного центру;
- 2) патріотичне виховання серед студентів вищих навчальних закладів, учнів коледжів, ліцеїв, шкіл тощо;
- 3) орієнтація населення міста і області на позитивне, солідарне ставлення до ВПО;
- 4) взаємодія з державними органами та органами місцевого самоврядування, зацікавленими у співпраці з Центром;
- 5) рекрутування до волонтерської діяльності представників найширших верств населення, зокрема – студентської молоді;
- 6) різноаспектна взаємодія Центра з інститутами громадянського суспільства, зокрема – громадськими об'єднаннями ВПО, волонтерськими організаціями, спілками ветеранів АТО / ООС тощо;
- 7) проведення заходів, орієнтованих на допомогу представникам тих верств населення, котрі потребують соціальної, юридичної, медичної, психологічної, освітньої допомоги;
- 8) співпраця з соціальними службами різних рівнів – районного, міського, обласного;
- 9) створення сприятливих умов для залучення у волонтерську діяльність самих представників ВПО, а також осіб з обмеженими можливостями або вадами здоров'я;
- 10) юридичний та інформаційний супровод діяльності волонтерських об'єднань;

11) висвітлення в ЗМІ діяльності волонтерських об'єднань та їхніх досягнень, впровадженням в навчальний курс студентів спеціальностей «Соціальна робота», «Психологія», «Педагогіка» відповідних навчальних дисциплін;

12) узагальнення вітчизняного та зарубіжного досвіду волонтерської діяльності, зокрема – в плані роботи з ВПО;

13) підтримка високого рівня самоорганізації та самоуправління, самостійності та самодостатності соціальної спільноти;

14) маніфестація ідей розвитку вітчизняного громадянського суспільства з акцентом на захист прав і свобод людини як найвищої цінності правової держави і розвиненого громадянського суспільства.

Отже, запропонована модель може мати суттєвий та перспективний потенціал для формування й розвитку волонтерської діяльності щодо ВПО у сучасній Україні, оскільки в умовах війни на території нашої країни життя, здоров'я та соціальне благополуччя громадян, зокрема – з числа ВПО, є найвищою соціально-політичною цінністю.

3.2. Проблеми та перспективи розвитку волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб у вітчизняних реаліях

Як наочно демонструє сьогоднішня, лібералізований вітчизняний ринок соціальних послуг майже «провалив» якість ринку соціальних послуг та не виправдав очікувань суспільства і держави щодо «витіснення» з нього суб'єктів, які надають неякісні послуги або взагалі не надають їх; суспільні очікування в цьому сенсі виправдалися б за умови, якби в Україні існував цивілізований – динамічний, гнучкий та диверсифікований ринок соціальних послуг. Відтак, маємо підстави стверджувати, що сучасна соціальна політика перестає бути явищем традиційно адміністрованим, специфічно галузевим, інституційно самозамкненим. У сучасних вітчизняних умовах в напружений, пульсуючий простір соціальної політики все більш рішуче інтегрується

волонтерська діяльність, принципи якої безумовно коннотуються із засадничими основами функціонування інституцій громадянського суспільства в його оптимальному уособленні.

Революція Гідності переконливо довела: українське суспільство готове до змін, йому близькі виплекані століттями європейські ідеали свободи, незалежності, патріотизму, відкритості, поваги до людини, взаємної відповідальності. Беззаперечним фактом є готовність творення відкритого суспільства й правової держави в Україні, свобода руху громадян європейським простором, вільне переміщення товарів, капіталу, інформації, ідей, працівників дає змогу активізувати ініціативи щодо створення структур так званого «третього сектору» на конвенціональних засадах, в умовах горизонтальної (координаційної) та вертикальної (субординаційної) автономності від державних інституцій. Демократична держава покликана максимально задовольняти численні, нерідко різноспрямовані запити, інтереси і потреби своїх громадян. Задля досягнення цієї мети виникає необхідність інформувати державу про конкретні інтереси громадян, задовольнити які можливо лише силами і засобами самої держави.

Зважаючи на те, що глобалізоване суспільство – це специфічний соціальний простір, у якому система взаємовідносин, взаємозалежностей і взаємовпливів об'єднує глобальних людей, показовою особливістю нинішнього етапу розвитку суспільства є те, що соціальний, духовний, моральний розвиток окремої людини не здійснюється такими ж темпами, якими відбуваються зміни в світі – вони настільки динамічні й не прогнозовані, що людство не встигає їх теоретично осмислити й, відповідно, перевести у площину практичних дій. Становлення волонтерської діяльності в Україні, на відміну від усталених соціальних практик, відбувається як у контексті світових соціогуманітарних трансформацій, так і в просторі модернізаційних характерних для країн транзитивної демократії. Подібне переплетіння процесів наднаціонального й національного характеру, особливо в кризових умовах, створює додаткові труднощі та проблеми в

процесі формування громадянського суспільства і притаманного йому волонтерського руху.

Як зазначає вітчизняний дослідник С. Костючков, «... кардинальна інституціональна трансформація, що є характерною для новітньої історії України, призводить не тільки до істотного диссенсусу в соціокультурному контакті поколінь, а й до значного зниження ефективності діючого в суспільстві механізму трансляції соціально-політичного досвіду. Найбільшою мірою сутнісна характеристика подібного стану відображається шекспірівською сентенцією «*the time is out of joint*» – розпався зв'язок часів. Украй гострою в умовах сьогодення є проблема формування державної ідеології. На соціальному рівні державна ідеологія має бути чітко організованою ціннісною й ідейною структурою суспільства, без якої унеможливаються розробка, формування й конструктивне вирішення стратегічних завдань розвитку вільної особистості, громадянського суспільства та правової держави» [29, с. 228].

Слід відзначити, що сучасний етап суспільного розвитку потребує певної ревізії звичних форм суспільного життя, в яких зникло відчуття «ми», орієнтоване на досягнення справедливості та солідарності. Тільки в малих соціальних утвореннях сучасна людина знаходить те, чого не дає їй «велике» співтовариство. Тільки в межах малої соціальної групи, в процесі волонтерської діяльності, вона ще знаходить розуміння та співчуття, солідарність, отримує надію на справедливість, оскільки всі ці соціальні характеристики мають не абстрактний, але безумовно конкретний характер, який зумовлює домінування моральних засад суспільного життя. Волонтерська діяльність мінімізує, а в ідеалі – вилучає із соціальних практик явище інституціональної жорстокості та соціального приниження, під яким розуміються будь-які форми дій і стосунків, наявність яких дає людині підстави вважати, що в результаті подібних взаємодій порушується відчуття власної самоповаги (*self-respect*). У волонтерській діяльності відбувається

первинний соціальний «тренінг» вихідної природи людини, спосіб її вдосконалення як інструменту обмеженої генерації суб'єктності.

Варто підкреслити, що держава, яка позиціонує себе як демократична, діє ефективно лише через інститути громадянського суспільства; однак, задоволення підчас різноспрямованих інтенцій, запитів і потреб індивідів можливе реально і без патерналізму з боку держави, а саме – об'єднаними діями як окремих активістів так і громадянських об'єднань. Локалізувати напругу соціальних контрадикцій має перш за все держава, яка виконує функцію верховного арбітра. Громадянське суспільство без соціальної, правової держави не здатне ефективно функціонувати: у ньому можуть розвиватися процеси суспільного розладу, виникне напруга між різними соціальними групами, спілками, союзами активістів, асоціацій, партій тощо; у той же час, без розвиненого, відповідального, солідарного громадянського суспільства держава не буде демократичною. Саме держава повинна оформити достатні та необхідні умови задля створення результативних органів публічної влади з метою встановлення конструктиву у відносинах в триаді «людина – громадянське суспільство – держава». А з іншого боку, «... вона повинна наділити їх достатнім інструментарієм (можливістю видавати акти, укладати договори тощо), а також інтегрувати до реалізації цієї функції інших суб'єктів, в тому числі і суб'єктів приватного права, так само наділяючи їх правовими інструментами у здійсненні соціальної функції. Відповідно, здійснення волонтерства та волонтерської діяльності відображає саме другий аспект: реалізація соціальної функції держави недержавними суб'єктами, суб'єктами приватного права» [5, с. 9].

Існує вельми фундована позиція стосовно того, що суспільне життя, його культура безумовно передбачають людську солідарність та культуру цієї солідарності. Кожного разу, коли люди стикаються з системною кризою власного суспільного існування, вони шукають, продукують, обговорюють, випробують на практиці нові форми соціальної та політичної відкритості. Формування нових, соціально-політичних ідей у сфері дослідження

волонтерської діяльності обумовлено не тільки локальними проблемами й контрадикціями, але значно ширше – масштабними трансформаціями в політичному, економічному, соціальному, культурному житті суспільства, модернізацією або корекцією моделей соціальної взаємодії з урахуванням суспільно-політичних протиріч, загроз та викликів. Волонтерська діяльність – це реакція соціуму на хронічні проблеми суспільства, такі як, зокрема, військові дії, бідність, безробіття, потреба захисту прав людини, зокрема – ВПО, охорона навколишнього середовища тощо. Найважливішими причинами, з яких проблеми волонтерства будуть гальмуватися у найближчому майбутньому, є брак ресурсів, перш за все, фінансових, недосконалість вітчизняного законодавства, неоднозначність ставлення до волонтерського руху в суспільстві, порушення пріоритетності розв'язання соціальних проблем тощо.

У даному контексті значної актуальності набуває теза про те, що головною метою волонтерської діяльності є можливість долучитися до розбудови оптимального суспільства. Енергійним імпульсом для активного розвитку національного формату волонтерської діяльності має стати комплементарія громадських організацій до вирішення проблем, які є нагальними для суб'єктів волонтерського руху, забезпечення всебічної, зокрема фінансової та організаційної підтримки на етапі становлення волонтерського руху в різних областях України з метою максимізації соціального ефекту, що набуває кумулятивного характеру за умови узгодженого функціонування всіх суб'єктів суспільного життя.

На порядку денному ключових трендів розвитку вітчизняного волонтерства – обмін кращим міжнародним та національним досвідом практики добровільного благодійництва; презентації ефективних модерних підходів до вимірювання соціального впливу волонтерської діяльності та програм підтримки ВПО в Україні; організація ярмарку волонтерських акцій; створення платформи з розвитку волонтерської діяльності та громадської відповідальності. Платформа має бути орієнтована на ВПО, а також інших

представників соціально незахищених верств населення, а також усіх осіб, зацікавлених у розвитку соціального простору регіону. Створена таким чином соціальна платформа може стати осередком розвитку та підтримки волонтерського руху та громадської відповідальності в регіоні.

Даний контекст обумовлює можливість твердження, у відповідності до якого у країнах із розвиненими традиціями демократії відзначається тенденція зближення та взаємопроникнення громадянського суспільства та волонтерських структур. Подібна інтеграція досягається шляхом активного впливу суспільних рухів, зокрема – волонтерства, на відносини в соціумі, оскільки за допомогою різного роду практик, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів, визначаються права та обов'язки в руслі основних сфер суспільної взаємодії: «особистість – громадянське суспільство (його структури, у тому числі – волонтерські організації) – держава» (рис. 3.3.).

Соціальний ефект від волонтерської діяльності щодо ВПО в сучасній Україні може бути отриманий у вигляді:

а) допомоги у подоланні соціальної та психологічної ізоляції ВПО, а саме: в питаннях консультування, працевлаштування, медичних, психологічних, юридичних, освітніх і культурних послуг, забезпечення житлом тощо;

б) розширеному та науково обґрунтованому пошуку нових можливостей для реформування інституціонально-адміністративних засад волонтерської діяльності, зокрема – в частині реалізації державної соціальної політики;

в) об'єднання громадських асоціацій щодо соціальних проблем ВПО шляхом широкого залучення громадян, зокрема – студентської молоді, до участі у соціальних проектах на добровільних засадах;

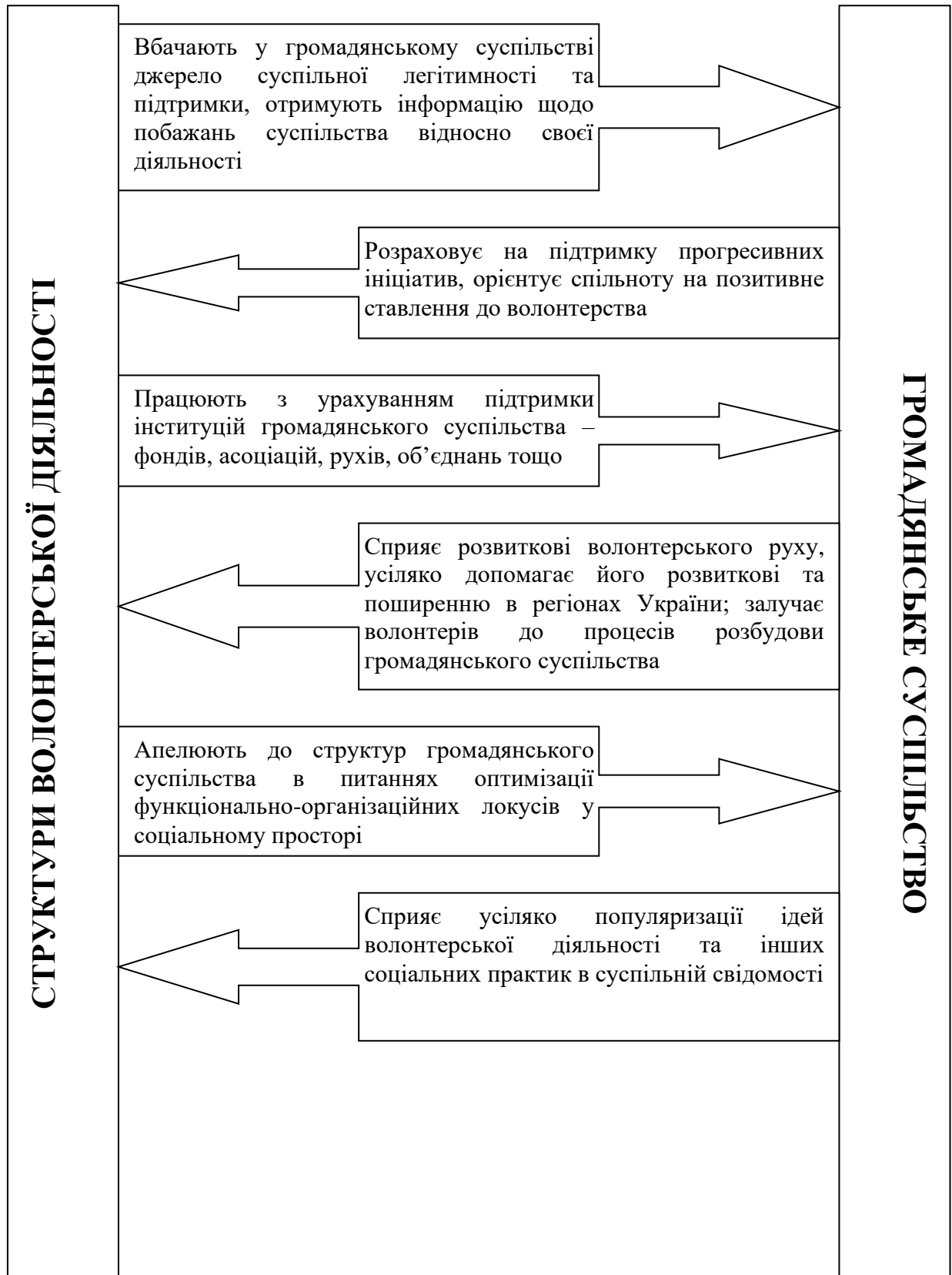

Рис. 3.3. Схема взаємодії громадянського суспільства та структур волонтерської діяльності

г) утворення нових форм волонтерської діяльності, які поки ще залишаються нереалізованими внаслідок специфіки регіонів, рутинності суспільної думки або відсутності підтримки з боку населення, державних органів або структур громадянського суспільства, а також відсутності достатньої підготовки волонтерів;

г) зниження ресурсного навантаження на державні органи в частині реалізації соціальної політики та місцеві бюджети у вирішенні проблем ВПО, що є вельми актуальним в контексті традиційної нестачі ресурсів на місцевому рівні;

д) широкого висвітлення волонтерської діяльності щодо ВПО в ЗМІ, на сайтах громадських активістів, навчальних закладів, цивільних та військових адміністрацій у регіонах України, а також районних, міських і обласних органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

е) організації мережі центрів підготовки волонтерів для реалізації соціальної роботи серед, зокрема ВПО, із залученням науковців, іноземних спеціалістів, досвідчених волонтерів – як з України так із країн світу, де практика волонтерської діяльності має глибокі історичні корені.

Як можна бачити, сучасність вимагає від волонтерів йти різними шляхами, дедалі конкретнішими та матеріалістичнішими; теза апологетів капіталізму про те, що чим більшими егоїстами будуть люди, тим більшого добробуту досягне суспільство, доводить у сучасних умовах власну неспроможність. Реалії сьогодення свідчать, що люди будуть заможними та щасливими тільки внаслідок благодійності та альтруїзму. Середній клас – основа громадянського суспільства – з'являється там, де формуються численні приватні підприємці, добровільні об'єднання громадян, зокрема – волонтерські. Новітня історія суверенної, незалежної України засвідчила нам, як не можна досягти добробуту, історія держав молодих і класичних демократій довела, як можна його досягти. Добровільна доброчинність бачиться невід'ємним супутником і ключовим компонентом громадянського суспільства, яке будується заради свободи кожного та всіх. Але свобода не є

якимсь статичним, фінальним, телеологічним благом, свобода – це фізіологічна константа, це буттєвий стан безперервної самореалізації, континуум вільного вибору, що призводить людину до прагнення заволодіти усіма благами світу, досягти індивідуальної досконалості.

Сформулювавши в підсумку ключовий пункт даного пункту дослідження, ми можемо наголосити на тому, що волонтерську діяльність не можна ініціювати там, де відсутні передумови реальної свободи індивіда, її адекватного та незаангажованого сприйняття. Необхідним бачиться усвідомлення того факту, що український громадянин не є об'єктом маніпулювання, а суб'єкт соціальної активності, котрий реалізує своє ставлення до себе та інших через фундацію власної самоцінності, унікальності та свободи. Ідея волонтерства виключає утилітарні установки на отримання матеріальної вигоди або власних амбіцій, що має бути свого роду кредо індивідуальної мотивації. Відтак – перспективи подальшого розвитку волонтерської діяльності в Україні, зокрема – щодо ВПО, вбачаються такими, що набувають, особливо в умовах згуртування українського народу перед загрозою масштабної російської агресії, реальних, ефективних обрисів. Громадянська самосвідомість, національна єдність та активна дія – таким має бути гасло волонтерського руху на сучасному історичному рубежі розвитку вільної, незалежної, суверенної України.

ВИСНОВКИ

1. Соціальна політика держави закономірно полягає в тому, щоб на найвищому рівні узгоджувати інтереси людини й громадянина з інтересами держави та суспільства. Таке суспільно-політичне спрямування цілком відповідає меті створення сучасної демократичної, правової, соціальної держави, якою відповідно до Конституції є Україна. Базовими цінностями української держави визнаються людина, її права та свободи, дотримання, збереження й розширення яких мають бути ключовим завданням державних органів влади. Важливим і активно діючим суб'єктом соціальної роботи є волонтерська діяльність як феномен сучасного гуманістично орієнтованого людиноцентристського суспільства.

2. Волонтерство розвивається та має перспективи тільки в умовах правової держави, високотехнологічної гуманістичної економіки та розвиненого громадянського суспільства. Саме в таких умовах у людини виникає відчуття єдності зі своєю соціальною групою, прагнення соціальної конгеніальності, розквітають взаємодопомога, альтруїзм, відчуття справедливості, тобто, установок, сформованих у соціальному просторі. Для ефективної розбудови добровільної доброчинності необхідним є аналіз вітчизняних нормативно-правових документів у сфері волонтерської діяльності, а у разі необхідності – їхнє коригування та подальша доктринальна розробка з урахуванням динамічно змінюваного соціуму.

3. Волонтерство є потужним чинником збереження та розвитку цінностей – соціально-політичних, духовно-культурних, суспільно-правових, морально-етичних та економічно-матеріальних. Волонтерська діяльність реалізується в різних форматах – від історично сформованих інститутів допомоги окремим категоріям населення до організованої доброчинної праці в період військово-політичних криз або стихійних катаклізмів; від індивідуальних альтруїстичних імпульсів до врегульованої організації волонтерського руху в глобальному вимірі. Відтак, необхідно враховувати

основні характеристики та перспективи розвитку волонтерської діяльності в сучасній Україні.

4. У зв'язку відносною новизною явища внутрішньо переміщених осіб (ВПО), український політикум і структури громадянського суспільства в роботі з ВПО мають спиратися на міжнародну соціально-правову практику регулювання питань, пов'язаних із проблемами ВПО, важливість розвитку вітчизняної нормативно-правової бази щодо соціально-правового статусу внутрішньо переміщених осіб в сучасній Україні, підтверджується позитивною динамікою у роботі з ВПО, зокрема – у форматі надання вказаній категорії громадян соціальних послуг у найширшому спектрі.

5. Соціальним підґрунтям сучасної парадигми волонтерської діяльності, з урахуванням специфіки волонтерської діяльності щодо внутрішньо переміщених осіб, слід вважати положення про те, що сучасні волонтерські організації являють собою модернізовані посттрадиційні соціальні конструкції, які функціонують і розвиваються в контексті соціального реалізму на принципах свободи, рівності, справедливості, солідарності, суспільного прагматизму.

6. Зважаючи на актуальність дослідження волонтерської діяльності щодо ВПО, у сучасному вітчизняному науковому просторі створюються, на основі теоретичного вивчення та порівняльної оцінки діяльності волонтерських організацій, діючих у сучасній Україні, в тому числі – діючих у навчальних закладах, різноманітні моделі, проекти, стратегії тощо. Автором запропоновано модель діяльності Волонтерського центру по роботі з ВПО на базі вищого навчального закладу.

7. Волонтерська діяльність в перспективі вилучає із соціальних практик явище інституціональної жорстокості та соціального приниження, під яким розуміються будь-які форми дій і стосунків, наявність яких дає людині підстави вважати, що в результаті подібних взаємодій порушується відчуття власної самоповаги. У волонтерській діяльності відбувається первинний соціальний «тренінг» вихідної природи людини, спосіб її вдосконалення як

інструменту обмеженої генерації суб'єктності. Громадянська самосвідомість, національна єдність та активна дія – таким має бути гасло волонтерського руху на сучасному історичному рубежі розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архетипи української ментальності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.filosof.com.ua/Mentaltheorie/P12.pdf>
2. Афонін Е. А. Архетипні засади моделювання соціальних процесів / Е. А. Афонін, А. Ю. Мартинов // Публічне урядування. – 2016. – № 2. – С. 34-47.
3. Болотова В. А. Волонтерська діяльність в Україні як вид соціальної активності / В. А. Болотова, Н. О. Ляшенко, Т. М. Байдак // Грані. – 2018. – №9. – Т. 21. – С. 48-57.
4. Буздуган Я. Еволюція світового волонтерського руху / Я. Буздуган // Віче. – 2013. – №13. – С. 7–10.
5. Вашкович В. В. Волонтерська діяльність у змісті соціальної функції держави / В. В. Вашкович, В. В. Манзюк, В. М. Рошканюк. – Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. – 200 с.
6. Вашкович В. Опис волонтерської допомоги (завдання) у договорах про надання волонтерської допомоги / В. Вашкович // Підприємництво, господарство і право. – 2018. – Вип. 2. – С. 44-47.
7. Внутрішньо переміщені особи: від подолання перешкод до стратегії успіху: монографія / О. Ф. Новікова, О. І. Амоша, В. П. Антонюк та ін. – Київ, 2016. – 448 с.
8. Внутрішньо переміщені особи: соціальна та економічна інтеграція в приймаючих громадах / В. Смаль, О. Позняк. – К., 2016. – 93 с.
9. Волонтерство // Український форум благодійників. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ufb.org.ua/sector-blagodijnosti/privatnablagodijnist/instrumenti-privatnoi-filantropii/volonterstvo.htm> <https://ufb.org.ua>
10. Головаха: Война впервые научила украинцев помогать друг другу (14.08.2015). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.liga.net/interview/politics/6382849->

golovakha_voyna_vpervye_nauchila_ukraintsev_pomogat_drug_drugu.
htm.

11. Горбачевський Т. С. Мережа волонтерських організацій допомоги АТО (2014–2017 роки) / Т. С. Горбачевський // Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Гуманітарні науки. – 2019. – № 16. – С. 124-131.
12. Горєлов Д. М. Волонтерський рух: світовий досвід та українські громадянські практики: аналітична доповідь / Д. М. Горєлов, О. А. Корнієвський. – К.: НІСД, 2015. – 36 с.
13. Григоренко І. О. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навчальний посібник для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка» / І. О. Григоренко, Н. М. Савельєва. – Полтава: ПНПУ, 2017. – 100 с.
14. Гусак Н. Є. Стратегії і виклики соціальної роботи із внутрішньо переміщеними особами / Н. Є. Гусак, Т. В. Семигіна, С. О. Трухан // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. – 2014. – Вип. 2 (22). – С. 161-167.
15. Жужа Л. О. Модифікація функцій громадянського суспільства під впливом антитерористичної операції в Україні / Л. О. Жужа // Сучасне суспільство. – 2016. – Вип. 1. – С. 76-86.
16. Загальна декларація волонтерів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.volunteer.kiev.ua/pages/70-zagalna_deklarasya_volonterv.
17. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 р. № 3236-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>.
18. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII від 20 жовтня 2014 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

19. Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 № 2671-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
20. Звіт дослідження Gfk Ukraine 2015 року «Волонтерський рух в Україні». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gfk.com/ua/news-and-events/news/pages/report.aspx>.
21. Зима О. Г. Особливості волонтерства та його розвиток в Україні: препринт / О. Г. Зима. – Харків: ХНЕУ, 2011. – 48 с.
22. Ібрагім Ю. Соціальна робота щодо просвіти внутрішньо переміщених осіб / Ю. Ібрагім, І. Цибуліна // Теоретичні, методичні та практичні проблеми соціальної роботи: тези доповідей IV Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 19 квітня 2019 р. Івано-Франківськ: НАІР, 2019. – С. 133-136
23. Івачевська О. В. Соціальні конфлікти в сім'ї: теоретична модель / О. В. Івачевська // Наукові студії із соціальної та політичної психології. – 2017. – Вип. 40 (43). – С. 139-146.
24. Кабмін спростив отримання адресної допомоги ВПО на період карантину // Урядовий портал. 8.05.2020. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/news/kabmin-sprostiv-otrimannya-adresnoyi-dopomogi-vpo-na-period-karantinu>
25. Карпач Н. І. Особливості розвитку молодіжної участі у волонтерській діяльності / Н. І. Карпач, С. П. Олешак // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук, праць. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18; кн. 1. – С. 351-360.
26. Коваль Г. В. Волонтерство як складний соціально-психологічний феномен / Г. В. Коваль // Технології розвитку інтелекту. – 2017. – Т. 2. – № 6. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://psytir.org.ua/upload/journals/2.6/authors/2017/Koval_Gennadij_Valerijovych_Volonterstvo_jak_skladnyj_socialno-psyhologichnyj_fenomen.pdf

27. Комарова О. О. Соціально-економічна захищеність внутрішньо переміщених осіб в Україні / О. О. Комарова, О. С. Славина // Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. – 2017. – Вип. 75. – С. 128-135.
28. Конституція України від 28 червня 1996 р. зі змінами. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
29. Костючков С. К. Біополітичне підґрунтя філософсько-освітньої концепції в умовах громадянського суспільства: монографія / С. К. Костючков. – Херсон: Айлант, 2015. – 320 с.
30. Костючков С. К. Основи соціальної держави та громадянського суспільства: Навчальний посібник / С. К. Костючков. – Херсон: Айлант, 2016. – 256 с.
31. Котляр А. Елла Лібанова: «Треба стимулювати економію» / А. Котляр // Дзеркало тижня. Україна. – 2015. – № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.zn.ua/socium/ellalibanova-nuzhno-stimulirovat-ekonomiyu-.html>
32. Крапівіна Г. О. Світовий волонтерський рух: стан і статус / Г. О. Крапівіна // Вісник економічної науки України. – 2012. – № 1. – С. 73-76.
33. Левкулич В. В. Справедливість, як імператив соціокультурної дійсності: автореф. дис. на здоб. н. ст. докт. філософ. н.: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії / В. В. Левкулич. – К, 2018. – 36 с.
34. Лєскова Л. Ф. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами / Л. Ф. Лєскова, А. Ю. Костирко // Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні та шляхи їх вирішення: наук.-практ. круглий стіл (м. Чернігів, 23 травня 2017 р.): тези доповідей. – Чернігів: ЧНТУ, 2017. – С. 65-68.

- 35.Ліпкан В. Правова природа феномена інформаційного волонтерства / В. Ліпкан // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – Вип. 1. – С. 121-131.
- 36.Лях Т. Л. Волонтерство як суспільний феномен / Т. Л. Лях // Проблеми педагогічних технологій. – Луцьк: Волинський академічний дім, 2004. – Вип. 3-4. – С. 139-144.
- 37.Лях Т. Планування залучення волонтерів як важливий компонент волонтерської програми / Т. Лях // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – №23(282). – Ч. 1. – С. 206-213.
- 38.Мазій І. В. Історичні аспекти становлення волонтерської діяльності у соціальній та безпековій сфері в світі та Україні / І. В. Мазій // Державне управління: удосконалення та розвиток: Електронне наукове фахове видання. – 2015. – №10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1174>.
- 39.Макарова О. В. Реінтеграції внутрішньо переміщених осіб до місцевих ринків праці та запровадження активних програм зайнятості / О. В. Макарова // Ринок праці та зайнятість населення. – 2015. – № 1. – С. 7–10.
- 40.Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика / М. І. Малиха // Грані. – 2015. – №8 (124). – С. 6-11.
- 41.Матвеев С. Ф. Соціальні аспекти волонтерського руху: минуле та сьогодення / С. Ф. Матвеев, І. О. Когут, Є. В. Гончаренко // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 1(3). – С. 161-165.
- 42.Матійчик А. В. Волонтерська діяльність як детермінанта розвитку громадянського суспільства / А. В. Матійчик // Грані. – 2016. – № 8 (136). – С. 100-107.
- 43.Муромцева Ю. І. Внутрішньо переміщені особи в Україні та їх вплив на ринок праці регіону / Ю. І. Муромцева // Збірник наукових праць

- Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Економіка. – 2015. – Вип. 15. – С. 124-131.
- 44.Надрага В. І. Проблеми вимушеної внутрішньої міграції населення в контексті концепції «суспільства ризику» / В. І. Надрага // Український соціум. – 2015. – № 1 (52). – С. 134-141.
- 45.Окорокова В. В. Образ нової соціальної реальності Постмодерну та форми його моделювання: монографія / В. В. Окорокова. – Одеса: ВМВ, 2018. – 288 с.
- 46.Панькова О. В. Архетипові засади ресурсного потенціалу волонтерського руху в Україні / О. В. Панькова // Публічне урядування. – 2016. – № 2. – С. 178-193.
- 47.Панькова О. В. Ресурсний потенціал волонтерського руху українського суспільства: дослідницька розвідка / О. В. Панькова, О. Ю. Касперович, О. В. Іщенко // Український соціум. – 2016. – 1(56). – С. 25-40.
- 48.Панькова О. В. Розвиток волонтерської діяльності в Україні як прояв активізації соціальних ресурсів громадянського суспільства: специфіка, проблеми та перспективи / О. В. Панькова, О. Ю. Касперович, О. В. Іщенко // Український соціум. – 2016. – 2(57). – С. 65-64.
- 49.Переселенці очима соціологів. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://24tv.ua/news/showNews.do?neprohani_zaprosheni_realnij_obraz_pereselentsya_na_lvivshhini&objectId=540386
- 50.Погрібна В. Л. Волонтерський рух як ознака змін у ментальності українців / В. Л. Погрібна // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія. – 2016. – № 1. – С. 196-202.
- 51.Постанова Кабінету Міністрів України «Про облік внутрішньо переміщених осіб» №509 від 1.10.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2014-%D0%BF#Text>
- 52.Раєвська Я. М. Особливості та напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в Україні / Я. М. Раєвська // Збірник наукових

- праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка; Серія: соціально-педагогічна; за ред. Л. П. Мельник, В. І. Співака. – 2020. – Вип. XXXIV.– С. 184-196.
53. Розвиток творчого потенціалу майбутнього фахівця: Монографія / Т. О. Дмитренко, К. В. Яресько, Т. В. Колбіна, С. В. Копилова, Ж. В. Давидова, В. М. Нагаєв, Н. Д. Кабусь, С. К. Костючков. – Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2014. – 424 с.
54. Руководящие принципы по вопросу о перемещении лиц внутри страны, 1998 г. // Конвенции и соглашения ООН. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/internal_displacement_principles.shtml.
55. Садова У. Я. Інтереси внутрішньо переміщених осіб в епіцентрі інституційних зусиль української держави / У. Я. Садова, Н. І. Андрусин // Регіональна економіка. – 2016. – № 1. – С. 196-198.
56. Сайт Мінсоцполітики. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua>
57. Семигіна Т. В. Соціальна підтримка внутрішніх переміщених осіб / Т. В. Семигіна, Н. Є. Гусак, С. О. Трухан // Український соціум. – 2015. – № 2 (53). – С. 65–72.
58. Сидоренко К. О. Перспективи розвитку регулювання волонтерської діяльності в Україні / К. О. Сидоренко // Право і суспільство. – 2012. – № 4. – С. 133-137.
59. Соціальна робота в Україні: навчальний посібник / І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; за заг. ред.: І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. – К.: Центр навч. л-ри, 2004. – 256 с.
60. Татарникова К. Г. Кодифікація законодавства України про інформацію: підходи до формування теорії інформаційного права / К. Г. Татарникова // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 6. – С. 35–38.

- 61.Томіна В. Ю. Порівняльно-правовий аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства в питаннях волонтерської діяльності / В. Ю. Томіна, А. З. Пашаєв // Південно-український правничий часопис. – 2019. – Вип. 2. – С. 13-16.
- 62.Тохтарова І. М. Волонтерський рух в Україні: шлях до розвитку громадянського суспільства як сфери соціальних відносин / І. М. Тохтарова. // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2014. – № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2014_2_5
- 63.Форрестер Дж. Мировая динамика / Дж. Форрестер. – М., С-Пб.: Terra Fantastica, 2003. – 379 с.
- 64.Чухрай М. Інституціалізація волонтерського руху в Україні: реалії та перспективи / М. Чухрай // Соціологічні студії. – 2013. – № 1(2). – С. 104-108.
- 65.Шигун М. М. Моделювання як метод наукових досліджень та інші методи пізнання дійсності / М. М. Шигун. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: pbo.ztu.edu.ua/article/viewFile/72688/67931
- 66.Щепанский Я. Элементарные понятия социологии / Я. Щепанский; пер. с польск. – М.: Прогресс. – 1969. – 240 с.
- 67.Этциони А. От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям / А. Этциони. – М.: Ладомир, 2014. – 384 с.

Додаток А

Кодекс академічної доброчесності здобувача вищої освіти Херсонського державного університету

Додаток А

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

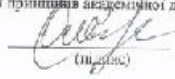
Я, Черненко Олег Михайлович
учасник(ів) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична підґрунтя усієї академічної спільноти сайту.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ.

- дотримуватися:
  - вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
  - принципів та правил академічної доброчесності;
  - нульової толерантності до академічного плагіату;
  - моральних норм та правил етичної поведінки;
  - толерантного ставлення до інших;
  - дотримуватися високого рівня культури спілкування;
- надавати згоду на:
  - безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт та/або на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
  - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
  - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
  - надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використовуючи методи досліджень та джерел інформації;
  - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання посилань на їхню роботу;
  - своєю діяльністю сприяти збереженню та підвищенню тривалості університету, формуванню його позитивного іміджу;
  - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
  - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
  - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незалежно на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
  - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національного, расового, статевого чи іншого належності;
  - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
  - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
  - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
  - не підробляти документи;
  - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
  - не отримувати і не пропонувати винагород чи несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
  - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
  - не заважати іншим матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
  - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в закладах, не пов'язаних з діяльністю університету;
  - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і неетичних методів досягти власних кар'єрних цілей;
  - не заважати загрозі власному здоров'ю або безпеці інших студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

28.05.2020
(дата)

(підпис)

Олег ЧЕРНЕНКО
(ім'я, прізвище)